תנ״ך · ראשונים · רלב״ג · כתובים

רלב"ג על דברי הימים ב

רבנו לוי ב"ר גרשום [הרלב"ג]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רלב"ג על דברי הימים ב

רבנו לוי ב"ר גרשום [הרלב"ג]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רלבג-על-דברי-הימים-ב/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פרק ב 5
פרק ג 7
פרק ד 10
פרק ה 11
פרק ו 11
פרק ז 12
פרק ח 13
פרק ט 13
פרק י 14
פרק יא 14
פרק יב 16
פרק יג 16
פרק יד 18
פרק טו 19
פרק טז 20
פרק יז 21
פרק יח 22
פרק יט 22
פרק כ 23
פרק כא 24
פרק כב 25
פרק כג 25
פרק כד 26
פרק כה 27
פרק כו 28
פרק כז 29
פרק כח 29
פרק כט 30
פרק ל 32
פרק לא 34

פרק לב 37
פרק לג 38
פרק לד 39
פרק לה 40
פרק לו 42

פרק א

פסוק א

ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו וגו'. עד ויעש אסא הטוב והישר בעיני ה' (י"ד א') ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו. ידמה שרמז בזה החזוק אל מה שהסיר כל מי שאפשר שיהיה לו לשטן והם אדוניה בן חגית ויואב בן צרויה והרג שמעי בן גרא כי אז הממלכה נכונה ביד שלמה כמו שכתוב בס' (מ"א ב' מ"ו) גם התחזק שהיה מושל בכל הממלכות וכלם היו מגישים לו מנחה:

פסוק ד

בהכין לו דוד. ר"ל באשר הכין לו דוד:

פסוק יב

ואחריך לא יהיה כן. הנה השמיט מזה מה שאמר בס' מלכים שאם ילך בדרכי ה'ית' יאריך ימיו כי סמך בזה על מה שנכתב מזה בס' שמואל ולזה תמצא בהרבה מהספורים הנזכרים בזה הספר שכבר קצר בהם:

פסוק יג

ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון וגו'. ירצם לפי מה שאחשוב שהוא בא אל הבמה אשר בגבעון לזבוח זבחים לה' ולתת לו תודה על מה שיעד לו מהטוב ובא אל ירושלים וסר מלפני אהל מועד אשר היה בגבעון ומלך על ישראל מפני מה שנתפרסם להם מחכמתו בענין הזונות אשר באו לפניו כמו שנזכר בספר מלכים (ג') כי אז מלך שלמה על כל ישראל כי הכירו כלם כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט:

פסוק יד

ויאסף שלמה רכב ופרשים וגו'. זאת הפרשה כתובה כן כס' מלכים ושם פירשנוה עד ומלכי ארם בידם יוציאו (מ"א י' כ"ו כ"ט):

פרק ב

פסוק א

ויספר שלמה שבעים אלף איש סבל וגו'. כבר בארנו בפ' מלכים כי לא יסתור מה שכתוב בזה המקום ומנצחים עליהם שלשת אלפים ושש מאות מה שכתוב שם (ה' ל') שלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם העושים במלאכה וזה כי השלש מאות הנשארים היו

מנצחים על שלשת האלפים ושלש מאות והיו אחד עשר תחת כל אחד מהם באופן שהיו הוא ואשר תחתיו שנים עשר:

פסוק ב

כאשר עשית עם דוד אבי וגו'. הנה בזה הספור קצר מאד בס' מלכים ולזה ראינו לבארו הנה כמו שעשית חסד עם דוד ששלחת לו ארזים לבנות לו בית לשב' בו כן אשאל ממך שתעשה לי חסד:

פסוק ג

כי אני בונה בית לשם ה' אלהי. שיפרסם קדושת ה' ית' לאנשים ושם יהיה מקום להקטיר לפניו קטורת תמיד והוא מזבח הזהב אשר הוא מקום להקטיר לפניו קטורת תמיד והוא מזבח הזהב אשר הוא בקודש ולערוך שם תמיד נרות המנורה ולחם הפנים על שלחן הזהב ועולות תמיד לבוקר ולערב ולשבתות עולות נוספות ולחדשים והם המוספין אשר בראשי חדשים ובמוספי המועדים הנה זאת על ישראל תמיד כי כבר נצטוו על זה בתורה:

פסוק ד

והנה הבית אשר אני בונה הוא גדול כי גדול אלהינו מכל האלהים אשר בשמים ובארץ כי הוא שליט על הכל והם עלולים ממנו ולפי גדולתו ראוי שיהיה גם כן הבית הנעשה לו גדול ונכבד מאד בדרך שיהיה עדות קצת על גדולתו:

פסוק ה

ומי הוא שימנע כח לבנות לו בית. ר"ל כי אין ראוי לאדם שיבנה לו בית שיעצר מכחו בזה הבנין אבל יחויב לו שישתדל בכל מאמצי כחו לבנות הבית באופן שיהיה היותר גדול והיותר נכבד שיוכל לעשותו כי עם כל מה שיעש' בו מההגדל' וההדור לא יהיה נחשב למאומה למעלת ה' ית' וזה כי השמים ושמי השמי' לא יכילו שעור מעלת ה' ית, וחכמתו כי הנמצא בהם ובחלקיהם כלם מנימוס הנמצאות המושכל לה' ית' וסדרם וישרם הוא רחוק מאד לאין שעור משלמות הנימוס המושכל אצל ה' ית' עד שאין יחס אליו כלל כמו שבארנו זה בבאור שלם בחמישי מס' מלחמות ה'. ובהיות הענין כן מי אני שאבנה לו בית יעוד בשלמות על קדושתו ורוממותו והנה היה המציאות כלו קצר בזה אך יהיה זה להקטיר לפניו להעיר על קצת הערות מסודות המציאות הרוחני. כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה:

פסוק ו

ובארגון. ר"ל ארגמן בעבור הפרוכת:

וכרמיל. הוא תולעת שני:

ויודע לפתח פתיחים. היא עשיית הציורים בעצים או באבנים או במתכות בדרך שיהיו בולטים או שוקעים בדרך המכוון בהם:

פסוק ז

ואלגומים מהלבנון. הנה אמרו מהלבנון שב אל עצי ארזים והברושים כי האלגומים ילקחו בים כי הוא עץ צומח בקרקע הים קוראלי"י בלע"ז:

פסוק ח

גדול והפלא. ר"ל הפלא בגודל:

פסוק ט

חטים מכות. ר"ל חטים טחונים גם והם חטין כתותין:

בתים עשרים אלף. בת היא שלש סאין כמו האיפה והנה בס' מלכים לא זכר מה שהיה נותן שלמה לעבדי חורם שנה בשנה אך זכר מה שהיה נותן שלמה לחורם ללחם ביתו בעבור מה שהיה עוזר לו בזאת המלאכה:

פסוק יא

אשר יבנה בית לה' ובית למלכותו. ידמה שהודיע אותו שלמה כי רצונו גם כן לבנות בית למלכותו:

פסוק יב

שלחתי איש חכם. הנה הוא היה בן ישראלית ואביו היה מעם צור:

פסוק טו

רפסודות. רדיל"ן בלע"ז:

פסוק טז

אחרי הספר אשר ספרם דוד אביו. ר"ל אחרי המספר מנה אותם דוד אביו וידמה מזה המקום כי כאשר כנס דוד את הגרים לעשות את בית המקדש אז מנה אותם:

פרק ג

פסוק א

בהר המוריה. למדנו מזה כי במקו' שנעקד יצחק שם היה בהמ"ק:

פסוק ב

בחדש השני בשני. ר"ל בשני לחדש השני והוא אייר:

פסוק ג

ואלה הוסד שלמה. הנה הוסד הוא מקור והרצון בו ההתיסד שעשה שלמה לבנות את בית האלהים על היסוד ההוא:

הארך אמות במדה הראשונה. אחשוב שאמר במדה הראשונה כי מה שנכלל בזה היסוד היה המכוון הראשון בבנין הבית כי בו היה הקדש וקדש הקדשים אך במדה השני' שהיתה כוללת חצר הכהנים והיה זה הבית באמצעה באופן מה היה היה גדול מזה השעור הרבה והנה לא זכר בזה המקום רוחב האולם וזכר בס' מלכים שכבר היה רחבו עשר אמות ולא זכר בספר מלכים קומת האולם וזכר בזה המקום שקומתו היתה מאה ועשרים אמה:

פסוק ד

ויצפהו מפנימה זהב טהור. ידמה שזה שב אל בית האלהים שזכר תחלה כי האולם לא היה מצופה זהב מבפנים אבל היה כל אשר בו מנחשת וזה יתבאר לך מהעמודים אשר היו תחתיו שהיו מנחשת וראוי היה להיות כן כי כל מה שהיה חוץ מהקדש היה נחשת במשכן שעשה משה וכן והענין בבית המקדש או יהיה הרצון באמרו פנימה מה שהוא מבפנים לאולם והוא בית האלהים. והנה באר אחר זה איך צפה הבית מבפנימה זהב טהור והשמיט הרבה מאלו הדברים:

פסוק ה

ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים. ר"ל קרקע הבית ונכלל בזה הבית הקדש וקדש הקדשים וכן נתבאר בס' מלכים כי קרקע הבית צפה בצלעות ברושים (ו' ט"ו) ולא היו נסרים אך היו בדמות צלעות וקורות כדי שיהיה יותר חזק ויעל עליו תמורים ושרשרות. הנה התמורים היו כדמות ביצה ששני ראשיה חדין ושרשרות היו משל לחריות אשר התמורים בהם והנה היו הצורות האלו חרותות על עץ הברושים ואחר כן כשחפה אותו זהב נראו אלו הצורות בולטות בזהב ואולי היו שם גם כן דמיון פטורי ציצים כמו שנזכר בס' מלכים באלו התמונות אך קצר בזה המקום כמו שקצר במה שאמר אחר זה:

ופתח כרובים על הקירות. ולא זכר מקלעות ופטורי ציצים או נאמר כי בקרקע הבית לא היו מאלו התמונות כי אם התמורים ובמנורה התמורים ופטורי ציצים והם הגביעים המשוקדים כפתור ופרח כמו שבארנו בס' מלכים. ובקירות הבית היו עוד מקלעות כרובים והסבה בזה מבוארת במעט עיון ממה שזכרנו בזה בס' מלכים:

פסוק ו

וילף את הבית אבן יקרה לתפארת והזהב זהב פרוים. ידמה שזה שב ג"כ אל קרקע הבית לפי שאמר והזהב ר"ל הזהב הנזכר במה שאמר בסמוך ויחפהו זהב טהור. או יהיה שב אל קרוי הבית וזה כי משלשים אמה שהיה קומתו היה שם קרוי גבהו עשרים אמה לבד כמו שנזכר בס' מלכים והקרוי ההוא ידמה שצפהו זהב פרוים והיו בו אבנים יקרות לתפארת ולהדור. וזה הבאור יותר נכון לפי מה שאחשוב. והנה זכר תחלה הצפוי אשר על הקרקע ואחר כן זכר צפוי הנכחי לו בקרוי הבית ואחר כן צפוי הקירות:

פסוק ז

הקורות הספים. הנה הקורות הם צלעות הארזים שחפה בהם קירות הבית והספים הם המזוזות אשר יקבעו בהם הדלתות. או האסקופות אשר למטה ולמעלה מהדלתות. או שני אלו הענינים יחד והוא יותר נכון. והקירות הוא מה שנשאר נראה מעובי הקיר במקום הדלתות ואותו העובי צפה גם כן זהב בדרך שלא היה נראה שם כי אם זהב. וספח כרובים על הקירות. קצר בזה המקום זכירת תמורות ופטורי ציצים:

פסוק ט

והעליות חפה זהב. ר"ל העליות אשר על הקדש ועל קדש הקדשים כי היו שם עליות גבהם כמו עשר אמות שנשארו מגובה הבית עד הקרוי:

פסוק י

מעשה צעצועים. פירשו בזה בצורת נערים קטנים ויהיה אם כן הענין כפול כי הרצון בכרובים גם כן צורת נערים והרצון בו כמו רובים שהם נערים ונראה לי שהרצון בו מעשה פרישות. ר"ל שהיו פורשים בכנפיהם ויהיה מענין שק ואפר יוצע לרבים (אסתר ד' ג') אע"פ שהם שני שרשים. והנה היו הכרובים עומדים על רגליהם לשני צדדי הארון והיו אחוריהם דבקים לקיר המערבי שבקדש הקדשים ופניהם היו לצד הבית:

פסוק טו

אמות שלשים וחמש ארך. ר"ל בן שני העמודים ולזה היה גובה כל עמוד שבע עשרה אמה וחצי ואולם בס' מלכים זכר שגובה כל עמוד היה שמונה עשרה אמה ולא דקדק בחצי אמה או היה חצי הראמה מכוסה בכותרת:

והצפת אשר על ראשו. היא הכותרת שהיה על ראש העמוד כמו שנזכר בס' מלכים והיא מחובר משתי כותרות כל אחת בצורת מזרק כמו שבארנו שם:

פסוק יז

ויעש שרשרות בדביר. ירצה לפי מה שאחשוב שהוא עשה שרשרות בכותרת הפנימית והיא התחתונה כי הצפת הוא שתי כותרות דבוקות זו בזו תמונת כל אחת מהן כמו תמונת מזרק והנה כמו שקרא דביר שם הבית הפנימי כן קרא דביר שם הכותרת הפנימית:

פרק ד

פסוק א

ועשר אמות קומתו. אחשוב שהיה קומתו עשר אמות מחוט הסקרא ולמעלה והשאר מהדברים באלו העמודים והים כבר בארנוהו בס' מלכים:

פסוק ו

לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו בם. הנה הכיורות היו לרחוץ מהם הכהנים ידיהם ורגליהם כמו שנזכר בתורה והנה זכר שהיו מדיחים בהם מעשה העולה כמו הקרב והכרעים:

והים לרחצה לכהנים בו. ר"ל כשהיו צריכן טבילה:

פסוק ז

ויעש את מנורות הזהב עשר. ידמה שכלם היו מדליקין ובכל שלחנות שבהיכל היו עורכים גם כן לחם הפנים והראיה לזה מה שאמר אחר זה ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים ואת המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט:

פסוק ט

ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה. הנה חצר הכהנים היא אשר היה בתוכו מזבח הנחושת ולאמצע צד המערב ממנו היה האולם וההיכל והדביר והעזרה הגדולה היא עזרת ישראל:

פסוק טז

עשה חורם אביו למלך שלמה. אחשוב שהוא חסר וא"ו והרצון בו עשה חורם ואביו למלך שלמה וזה כי אביו ג"כ היה בקיא בזאת המלאכה כאמרו בס' מלכים ואביו איש צורי חרש נחשת:

נחשת מרוק. ר"ל צרוף ונקי:

פסוק יז

ובין צרדתה. היא צדתן בס' מלכים:

פסוק כא
הוא מכלות זהב. מכלות הוא מקור בפלס משלוח והרצון שהכל בשלמות הוא זהב:

פסוק כב
דלתותיו הפנמיות לקדש הקדשים וגו'. ידמה שלקדש הקדשים היו ארבע דלתות בפתח אחד שתי דלתות הפנימיות היו זהב ושתי הדלתות החיצוניות היו עץ שמן והיו מצופות זהב וכן הענין להיכל:

פרק ה

פסוק ד
וישאו הלוים את הארון. ובס' מלכים כתיב וישאו הכהנים את הארון ואחשוב שהלוים נשאוהו עד בית ה' ומשם לקחוהו הכהנים והביאוהו במקומו אל הדביר. ולזה יצדק בלוים שנשאוהו ובכהנים שנשאוהו:

פסוק ה
העלו אותם הכהנים הלוים. הרצון בו הכהנים והלוים וכן כתוב בס' מלכים:

פסוק יא
כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו. ר"ל הנה כל הכהנים הנמצאים בישראל התקדשו באופן שיהיו ראוים לעבודה לרבוי הקרבנות שהקריבו ביום ההוא כמו שנזכר אחר זה ולזה לא שמרו בזה שתעבד המחלוקת המשמשת בשבת ההוא:

פסוק יב
והלוים המשוררים לכלם לאסף להימן לידותון. כבר נתבאר במה שקדם כי אלו הם ראשי המשוררים:
עומדים מזרח למזבח. הנה הדברים היותר נכבדים היו בצד המערבי והמעט בכבוד מהם היו בצד המזרחי וכבר בארנו סבת זה בביאורנו לדברי התורה בפרשת ויקרא וזכר שהמחצצרים והמשוררים בכלי שיר והמשוררים בפה להודות ולהלל לה' כלם היו מסכימים בקולם. ר"ל שכאשר ירים זה קולו ירים זה קולו וההפך:

פרק ו

פסוק א
:. .

פסוק מא

ועתה קומה ה' אלהים לנוחך וגו'. ידמה שבעת תפלת שלמה היה שם ארון ה' לפניו ואע"פ שנזכר במה שקדם שיצאו הכהנים מן הקדש כי לא היו כלם נושאים הארון והנה קצתם היו משרתים בהקרבת הקרבנות בעת שהיו קצתם נושאים ולזה התפלל שיקום ה' וישרה שכינתו בזה הבית אשר יהיה לו בית מנוחה כי לא יבחר ה' ית' במקום זולתו עוד:

אתה וארון עזך. ר"ל אתה תביא שכינתך לזה המקום לנוח בו תמיד וארון עזך גם כן ינוח בזה המקום כי עוד לא יעתק למקום אחר יבחר ה' ית' בו:

כהניך ה' אלהים ילבשו תשועה. כשישרתוך שרות תדבק בו השגחתך בישראל בדרך שחסידיך ישמחו בטוב שתביא עליהם:

פסוק מב

אל תשב פני משיחך. קרא עצמו משיח ה' ית' כי ה' ית' בחר בו ועוד שכבר נמשח בשמן המשח' ואמר שישמע ה' תפלתו בעבור זכות דוד עבדו וחסדיו כי באמת כל מעשיו וכונותיו היו בתכלית מה שאפשר מהשלמו' כמו שנתבאר מספור דברי קורותיו רק בדבר אוריה החיתי לבד. ובעבור חסידותו ביתר עניניו העביר חטאתו ה' ית' כאמרו גם ה' העביר חטאתך לא תמות (ש"ב י"ב י"ג) כמו שאמר שלמה הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחוטא (משלי י"א ל"א) והנה מלת רשע היא אצלנו פעל עבר. והרצון בזה הנה הצדיק יעמוד בשלום בארץ גם כאשר רשע לעבור עברה בה והוא חוטא בה הנה עם כל זה יגין עליו בשלא יענש על העברה ההיא באופן שהיה נענש לולא עוצם צדקו:

פרק ז

פסוק ז

ויקדש שלמה את תוך החצר אשר לפני בית ה'. הנה החצר הוא חצר הכהנים ותוך החצר ההוא קדש להקריב בו כי מזבח העולה שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו לא היה מספיק לכל אלו הקרבנות:

פסוק יב

ויאמר לו שמעתי את תפלתך וגו'. הנה הרחיב המאמר בזה המקום כי כבר השמיט קצת אלו הדברים בס' מלכים וכל זה מבואר עם עם שבארנו שם:

פרק ח

פסוק ט
ומן בני ישראל אשר לא נתן שלמה וגו'. ר"ל הנה היתה הסבה אשר לא נתן שלמה לעבדים למלאכתו מבני ישראל ואע"פ שהיה אפשר לו זה לפי מה שנכתב בפרשת מלך בס' שמואל לפי שהם אנשי מלחמה ושריו ופרשיו:

פסוק י
ואלה שרי הנצבים אשר למלך שלמה וגו'. הנה התרנו הספק בזה בספר מלכים (א' ט' כ"כ) במה שכתוב בזה המקום חמשים ומאתים ושם כתוב חמשים וחמש מאות:

פסוק יב
אז העלה שלמה עלות לה' וגו'. זה כלו מבואר ממה שבארנו בזה בס' מלכים:

פסוק טז
עד היום מוסד בית ה'. ר"ל עד היום שהיה מוסד בית ה' ועד היום שכלה אותו והיה שלם נכונה כל מלאכת שלמה וידמה מזה שלא היתה מלאכתו נכונה במה שאמר אחר זה שהלך לעציון גבר להרבות לו זהב:

פרק ט

פסוק א
ומלכת שבא וגו'. כבר בארנו כל זה בס' מלכים:

פסוק טז
שלש מאות זהב. יעלה על המגן האח' במלכים כתוב שלשת מנים זהב וזה לאות כי המנה היא מאה זהב:

פסוק יח
וכבש בזהב לכסא מאחזים. ר"ל שכל מדרגה ומדרגה ממעלות הכסא היו נאחזות לכסא בזהב שהם מצופות בו באופן שאחר שהיו מצופות זהב ידומה היותם עם הכסא מחתיכה אחת מזהב:

פסוק כ
וכל כלי בית יער הלבנון. הוא בית שלמה וכבר נתבאר צורתו בס' מלכים:

פסוק כה
ויהי לשלמה ארבעת אלפים אריות סוסים ומרכבות. הנה בס' מלכים כתוב ויהי לשלמה ארבעים אלף אורות סוסים למרכבו וכבר התרנו הספק בזאת הסתירה בס' מלכים:

פסוק כח
ומוציאים סוסים ממצרים לשלמה ומכל הארצות. ר"ל שמס אשר היו נותנים מוציאים הסוסים ממצרים היה לשלמה וכן היה הענין במוצא הסוסים מכל הממלכות שהמס היה לשלמה או ירצה בזה כי מכל הארצות שהיו מוציאים הסוסים ממשרים היה המס לשלמה. או ירצה בזה כי מכל הארצות שהיו מוציאים הסוסים ממצרים היה המס לשלמה:

פרק י

פסוק א
:. .

פסוק ד
:. .

פרק יא

פסוק ג
ואל כל ישראל ביהודה ובנימין לאמר. הנה התבאר כי קצת משאר השבטים היו עם רחבעם:

פסוק ה
ויבן ערים למצור ביהודה. הנה ערי המצור הם ערים בצורות חומה דלתים ובריח ונקראו כן לפי שלא יוכל האויב לבא בהם להלחם אבל יצטרך לו לבא עיה במצור והנה עשה זה מפני ירבעם שאם יבא להלחם עמו ימצא הערים בצורות ולא יוכל ללכדם בקלות:

פסוק י
ערי מצורות. הם ערי מצוק:

פסוק יא
ויחזק את המצורות. ר"ל שכבר חזק עוד את הערים הבצורות וזה שכבר נתן בהם שרים ממונים לשמרם ואוצרות מאכל ושמן ויין כדי שיוכלו לעמוד במצור ימים רבים ושם

גם כן בכל עיר ועיר מהם צנות ורמחים לחזקם עוד בכלי המלחמה כשירצו להלחם עם הקמים עליהם:

פסוק יג

התיצבו עליו מכל גבולם. ר"ל התיצבו אצלו:

פסוק יד

כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן. ר"ל כי מפני שעשה כהני במות מקצת העם אשר לא היו מבני לוי עשק מהכהנים והלוים מתנותיהם והוצרכו ללכת למלכות רחבעם לקחת מהמתנות שם חלקם:

פסוק טו

ויעמד לו כהנים לבמות ולשעירים ולעגלים אשר עשה. הוא מענין אמרו ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים (ויקרא י"ז ז') והם שדים ודמיונים כוזבים שעשו מהם אלוהות או היו מסופקים אם למזל שור יתנו הגדולה בדבר הצלחת ישראל ביציאת מצרים או למזל טלה כמו שהיו חושבים המצרים ולזה היה הצאן אליל מצרים ולפי שהיו יותר סומכים על דבר העגלים מפני העגל אשר עשה אהרן לא זכר בס' מלכים כי אם העגלים (טז יז) וזכר כי משאר השבטים באו בירושלים רבים לזבח לה' אלהי אבותיהם ובזה הענין חזקו מאד מלכות רחבעם ואמצוהו עד שלש שנים למלכות רחבעם כי עשו רחבעם ועמו הישר בעיני ה' עד שלש שנים:

פסוק יח

ויקח לו אשה את מחלת בת ירימות בן דוד וגו'. זכר בזה המקום שכבר לקח נשים ממשפחתו הראשונה היא מחלת והשנית היא אביהיל וזאת השנים ילדה לו את יעוש ואת שמריה ואת זהם ואחר זאת השנית לקח מעכה בת אבשלום והיא היתה גם כן ממשפחתו כמו שבארנו בספר מלכים והנה ספר זה כי רחבעם עשה שלא כדין להמליך אביה ולפי שהיה משרש אבשלום שהיה רשע עשה אביה (אבים. מ"א ט"ו ג') הרע בעיני ה':

פסוק כב

לנגיד באחיו כי להמליכו. ר"ל שכבר שמהו רחבעם לראש ולשר באחיו כי היה רצונו להמליכו אחריו ואף על פי שאינו בכור והנה הבין זה אביה מרצון אביו ויפרץ מכל בני רחבעם ר"ל שכבר חזק מהם מאד לכל ארצות יהודה ובנימין לכל הערים הבצורות כי שם שם אנשים ממונים מצדו לשמור הערים ההן ונתן להם שם המזון לרב כדי שיהיו יותר חזקים ויותר משועבדים ובזה נוסף לו חוזק על אחיו ולזאת הסבה גם כן שאל

אביה רבוי נשים כדי שיהיו לו בנים רבים ויחזק יותר מאחיו ולזה ספר אחר זה שנשא לו אביה ארבע עשרה נשים ואפשר שנאמר שהרצון בזה שכבר הבין זה אביה כי רצון אביו היה להמליכו והנה הרבה רחבעם לשלוח מכל בניו לכל ארצות יהודה ובנימין לכל הערים הבצורות ונתן להם שם המזון לרב ולזה שאל רחבעם המון נשים להתחזק יותר במלכותו בסבת בניו שהיו שומרים את ערי המבצר:

פרק יב

פסוק א

ויהי בעת שהוכן מלכות רחבעם והתחזק לפי מה שאפשר אז שמן ויבעט ועזב תורת ה' וכל עמו עמו ולא ארכו הימים שהביא עליו ה' יתברך העונש הראוי לו כי בשנה השנית למרדו עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ולכד ערי המבצר אשר ליהודה וידמה שכבר עשה זה ה' יתברך להשגחה להשיבם לאמונתו כמו שזכרנו בספר מלכים:

פסוק יב

וגם ביהודה היה דברים טובים. ר"ל כי גם בעם יהודה היה דברים טובים ובזכותם גם כן שב חרון אף ה' מרחבעם ומהם:

פרק יג

פסוק ג

ויאסר אביה את המלחמה. הנה זאת המלחמה לא נזכרה כפרט בספר מלכים:
ארבע מאות אלף איש בחור. הנה לא זכר בכאן שיהיו גבורי חיל וזכר זה באנשי המלחמה לירבעם וכל זה להישיר כי לה' המלחמה הלא תראה כי חיל אביה לא היו כי אם ארבע מאות אלף איש וחיל ירבעם היו שמונה מאות אלף איש בחור גבורי חיל כלם ועם כל זה נצחו חיל אביה חיל ירבעם עד שכבר המיתו מהם חמש מאות אלף איש כי צעקו לה' ויעתר להם:

פסוק ה

ברית מלח. הנה המלח שומר הדברים מהעפוש וההפסד ורצה בזה שזה הברית הוא קים תמיד להיות המלכות לבית דוד הנה ספר אביה כל זה הספור לישראל למשוך לבבם אליו כדי שיעזבו שקוצי ירבעם וישובו אל ה' אלהיהם ולא היה רוצה אביה שימותו אך שיתחרטו מתועבותיהם אשר המציא להם ירבעם וישובו אל ה' אלהיהם ואל זרע דוד הראוי למלוך עליהם:

פסוק י

ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו. ר"ל ואמנם אנחנו הנה ה' הוא אלהינו ולא עזבנוהו:
והלוים במלאכת. ר"ל לעבוד עבודתם בשיר ובכלי ובפה להודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו:

פסוק כ

ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו. ר"ל כי לא השאיר לעצמו עוד ירבעם כח להלחם עם אביה כי מתו רב גבוריו:
ויגפהו ה' וימות. הנה ידענו כי חיה שתי שנים אחרי אביה ולזה יהיה הרצון בזה כי מרב מצוקתו בהחלשו ואפיסת כחו מת קודם עתו כמו שאמר בנבל ויגוף ה' את נבל וימות (ש"א כ"ה ל"ח):

פסוק כג

בימיו שקטה הארץ עשר שנים. ר"ל ששקטה ארץ יהודה ובנימין מכל מלחמה כמו שבארנו זה בספר מלכים הנה זה באור מה שהגבלנו באורו מזה הספר בזה המקום שלא בארנוהו בספר מלכים. ואולם התועלות המגיעים מזה הספור זולתי התועלת שמנינו בזה בספר מלכים הם אלו. התועלת הראשון הוא להודיע שאין ראוי לאדם להתחיל במלאכה אם לא יוכל לו להשלימה ולזה ראוי שישער תחלה אם יוכל להשלימה קודם שיתחיל בה. ולזה ספר כי לא התעורר שלמה לבנות בית המקדש לקושי המלאכה הזאת עד שהתחזק על מלכותו וגדלהו ה' יתברך על כל מלכי הארץ ומלך על כל ישראל באופן שהיו כלם נכנעים מאד למצותו כי אז יאות לו לעשות זאת המלאכה הגדולה וזה שכבר הוצרך לעזר גדול מזה ממלכי הארץ ובפרט מחורם מלך צור והוצרך ג"כ לעזר רב מישראל כמו שיתבאר מדברי זה הספור. התועלת השני הוא להודיע כי הלוים המשוררים בכלי ובפה היו עומדים ממזרח למזבח לצד עזרת ישראל לפי שהיתה קדושתם למטה מקדושת הכהנים וכן תמצא בדברים המזרחים שהיתה קדושתם למטה מקדושת הדברים המערבים כמו שהרחבנו המאמר בזה בפרשת ויקרא. התועלת השלישי. הוא לפרסם השגחת ה' יתברך בטובים והתפשט ענשו על החטאים. ולזה תמצא שזכר כי בעת שהיה רחבע' הולך בדרכי ה' יתברך היתה מלכותו הולכ' ומתחזקת ואחר שסר מדרכי ה' יתברך נתנו ה' יתברך ביד שישק מלך מצרים ולולא הכנעו לפני ה' יתברך היה משחית מלכותו. ולזה גם כן זכר כי מפני שהיו אביה ועמו הולכים בצד מה אחרי מצות ה' יתברך לפי מה שנתבאר מדברי אביה לירבעם ולישראל וזעקו לאלהים

במלחמה נפלו בידם חיל ירבעם עם היותם רבים מאד ותקיפים מחיל אביה. ואולם שאר התועלות מנינו אותם כלם בספר מלכים:

פרק יד

פסוק א

ויעש אסא הטוב והישר וגו'. עד סוף הספר:

פסוק ב

ויגדע את האשרים. כמו שצותה התורה ואשריהם מגדעון (דברים ז' ה') וכבר בארנו שם באי זה מין מן האשרה יהיה זה הדין:

פסוק ד

ואת החמנים. הם אלילים עשו לעבודת החמה ולזה נקראו חמנים והנה טעו רבים בשמש לעשותו אלוה להתפרסם הפעולות השופעות ממנו בזה העולם השפל לפי מה ששם בו ה' יתברך מהכח ביום הבראו:

פסוק ה

ויבן ערי מצורה ביהודה כי שקטה הארץ. העיר בזה כי ראוי לאדם בעת אשר יש לאל ידו להשתדל בתקון עניניו ולא ימתין לעת הצורך פן יצר עליו העת ולא ישלם לו זה ולזה גם כן אמר אסא לבני יהודה (ו) נבנה את הערים האלה ונסב אותם חומה ונבנה בהם גם כן מגדלים לחזקם ונשים בחומה דלתים ובריח ובמגדלים שלא יוכל האויב להכנס בהם בעוד שהארץ לפנינו ואנחנו יושבים בה לבטח:

כי דרשנו את ה' אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב. למדנו מזה שהוא ראוי שיכיר המושגח שהטובה הבאה לו היא מאת ה' יתברך בעבור טוב דרכיו עם ה' גם ראוי שיפרסם זה כי בזה תועלת נפלא להתישר לעבודת ה' יתברך:

פסוק י

ה' אין עמך לעזור בין רב לאין כח. ר"ל אין עמך הבדל כשתרצה לעזור בין שיהיה הנעזר רב אונים או יהיה נעדר הכח כי הכל שוה אצלך:

ה' אלהינו אתה אל יעצר עמך אנוש. ר"ל ה' אתה אלהינו ומנהיגנו ומשגיח בנו הנה אנוש לא יוכל לעצור ולמנוע עם שפרצה ולזה לא יבצר ממנו עזרך מפני רבוי העם הזה הבא להלחם עמנו:

פרק טו

פסוק א

ועזריהו בן עודד היתה עליו רוח אלהים. ר"ל שאמר זה המאמר בנבואה והנה שלחו ה' יתברך לאסא לחזק עוד לבנו לטוב עם ה' הוא ויהודה ובנימין עמו ולזה אמר (ב) שמעוני אסא וכל יהודה ובנימין הנה ה' עמכם בהיותכם עמו התדעו כי אם תדרשוהו כראוי וזה יהיה בלכתכם אחרי מצותיו אז ימצא לכם ותדבק השגחתו בכם להטיב לכם ולהצילכם מן הרע ואם תעזבוהו הנה הוא יעזוב אתכם ותסור השגחתו מכם ולזה תהיו משולחים למקרים הרעים:

פסוק ג

והנה נמשך לישראל ימים רבים שיהיו ללא אלהי אמת. אבל יעבדו ע"ז ולא נמצא להם כהן מורה התורה אליהם ולזה נהיה ללא תורה כי הכהנים הם אשר יורו משפטי ה' יתברך ליעקב ותורתו לישראל וכאשר שב ישראל בצר לו אצל ה' יתברך ובקשו אותו וזעקו לו נמצא להם וזה היה בימי השופטים שנמצא זה בהם פעמים רבות:

פסוק ה

והנה בעתים ההם שהיו ישראל ללא אלהי אמת וללא תורה לא היה שלום ליוצא ולבא כי מחוץ היתה משכלת חרב ומחדרים אימה כי היו מהומות רבות על כל יושבי ארץ ישראל והנה אז:

פסוק ו

היה קם גוי לכתת גוי ישראל אז יושבי עיר מהגוים ילחמו ביושבי עיר מישראל כי אלהים המם ישראל אז יושבי עיר מהגוים ילחמו ביושבי עיר מישראל כי אלהים המם ישראל אז בכל צרה:

פסוק ז

ואתם חזקו ללכת בדרכי ה' יתברך ואל ירפו ידיכם מלהסיר השקוצים אשר התחלתם בהסרתם כי יש לפעולתכם שר מאת ה' יתברך:

פסוק ח

וכשמוע אסא את הדברים האלה שספר ממה שקרה בימי השופטים שהיה עדות על דברי נבואתו ושמע הנבואה נבואת עודד הנביא אז התחזק להעביר כל השקוצים ולחדש מזבח ה' אשר לפני האולם והוא מזבח העולה. והנה קרא נבואת עודד הנביא הנבואה

שהתנבא בנו כי בזה הספר יחס במקומות רבים עניני הבן לאב. ולזה תמצא שיאמר שהאב הוליד הבנים שהיו מזרעו אחר כמה דורות כמו שנתבאר בראש זה הספר:

פסוק ט

ויקבץ את כל יהודה ובנימין והגרים עמהם מאפרים ומנשה ומשמעון וגו' ראוי שתדע כי בשנת חמש עשרה למלכות אסא היתה מלחמה לאסא עם בעשא ונצח אסא את בעשא והביאו שלל מישראל וזה שכבר נזכר בזה המקום כי בחדש השלישי לשנת חמש עשרה למלכות אסא זבחו לה' ביום ההוא מן השלל אשר הביאו. והנה זה השלל אי אפשר שיהיה מן הכושים כי כבר אמר קודם זה בימיו שקטה הארץ עשר שנים מורה כי אחר עשר שנים היתה לו מלחמה וזאת המלחמה אי אפשר שתהיה עם בעשא כי כבר אמר ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכות אסא וזה היה בשנת חמש עשרה למלכות אסא כמו שבארנו בספר מלכים כי השלשים וחמש התחילו בהכרח צמיחת מלכות רחבעם ולזה הוא מבואר כי עד שנת חמש עשרה למלכות אסא לא היתה שם מלחמה עם בעשא ומזה המקום יתבאר שאותו השלל הביאו מישראל ובאותה המלחמה נצח אסא את בעשא ומפני זה נפלו עליו מישראל לרב בראותם כי ה' אלהיו עמו ועל דבר אותה המלחמה שהיתה עם בעשא דבר לו עזריה בן עודד הנביא אותם הדברים שקדמו:

פרק טז

פסוק א

בשנת שלשים ושש למלכות אסא. היא שנת שש עשרה למלכות אסא כמו שבארנו בספר מלכים:

פסוק ז

בהשענך על מלך ארם וגו'. ר"ל כי אלו לא היה נשען על מלך ארם שהיתה ידו עם בעשא והיה נשען על ה' ית' להלחם עם מלך ארם ועם בעשא הקמים עליו היה נותן חיל מלך ארם בידו כמו שנתן ה' יתברך בידו חיל הכושים והלובים שהיו יותר רבים מזה:

פסוק ט

להתחזק עם לבבם שלם אליו. ר"ל אשר לבבם שלם אליו:

נסכלת על זאת כי מעתה יש עמך מלחמות. ר"ל ה' ית' השקיט ארצך תחלה ממלחמ' מפני בעתך בו וכאשר באו עליך מלחמות הצליחך בהם אך מעתה שלא בטחת בו יש עמך מלחמות ולא תהיה נעזר בהם מה' ית' כמו שהיית נעזר בו במה שקדם:

פסוק י
ויכעס אסא אל הרואה. הנה מפני שלא חלק הנביא כבוד למלכות כמנהג הנביאים שאינם חולקים כבוד למלכות בדברי הנבואה כעס אסא על הרואה ונתנו בבית הסהר כי היה בכעס עמו על אלו הדברים הקשים שאמר וידמה כי אז היו קצת ישראל מדברים בעד הנביא ואומרים למלך שאין ראוי שיעשה זה והוא רצץ אותם ושברם מרב כעסו על דברי הנביא שלא חלק כבוד למלכות. והנה בסוף ימיו חלה את חליו מדה כנגד מדה הוא לא הסכים ללכת להלחם עם מלך ארם ועם בעשא עם ראותו היותו נעזר בשם ה' כשבטח בו כאלו לא היו לו רגלים ולזה הסיר ה' יתברך מרגליו כח ההליכה וספר שגם בזה הענין חטא שלא דרש ה' בחליו אך בטח ברופאים וידמה מזה כי אם היה דורש ה' היה נמצא לו להסיר ממנו זה החולי:

פסוק יד
וזנים מרוקחים. ר"ל מינים מרוקחים:

פרק יז

פסוק ב
ובערי אפרים אשר לכד אסא אביו. הנה לכדם אסא אביו מבעשא קודם דבר חנני הרואה ושם בערים ההם שרים ישמרום לו וינהיגו העם אשר שם:

פסוק ד
ולא כמעשה ישראל. ר"ל ששהיו עובדים ע"ז:

פסוק ו
ויגבה לבו בדרכי ה'. ר"ל שגבה רצונו מאד להפליא ללכת בדרכי ה' יתברך ולזה הסיר מה שנשאר מהבמות והאשרים מיהודה וצוה ללמד בערי יהודה תורת ה' למען יחזיקו בה בני עמו:

פסוק יב
בירניות וערי מסכנות. ר"ל מגדלות וערי אוצרות:

פסוק יד
ואלה פקודתם לבית אבותיהם. ספר זה להעיר איך פרו ורבו מלכות יהודה מפני היותם הולכים בדרכי ה' יתברך כי בימי אביה לא היו כי אם ארבע מאות איש שולף חרב ובימי יהושפט היו אלף אלפים ומאה וששים אלף גבורי חיל רבים מלבד הגבורים אשר נתן המלך בערי המבצר בכל ארץ יהודה לשמרם:

פרק יח

פסוק א

:. .

פסוק לא

ויסיתם אלהים ממנו. ר"ל ויסירם אלהים ממנו:

פרק יט

פסוק ב

הלרשע לעזור ולשנאי ה' תאהב וגו'. ר"ל כי מפני שבא לעזור לרשע והוא אחאב היה עליו קצף מאת ה' להביא עליו שרי הרכב אשר למלך ארם להמיתו אך הצילו ה' יתברך כי נמצאו עמו דברים טובים:

פסוק ו

כי לא לאדם תשפטו כי לה'. ד"ל המשפט שתשפטו אינכם ממונים עליו בעבור אדם שתעמדו במקומו אך אתם בו בעבור ה' יתברך אשר ממנו המשפטים והוא עמכם בדבר המשפט כאמרו כי המשפט לאלהים הוא (דברים א' י"ז) ולזה מי שיעות המשפט הוא מורד בה' יתברך ולזה ראוי שתשמרו מלעשות עול ומלשאת פני איש ומלקיחת שחד כי אין עם ה' יתברך דבר מאלו הדברים הפחותים:

פסוק י

וכל ריב אשר יבא עליכם מאחיכם וגו'. הנה השופטים שהעמיד בירושלים הם ב"ד הגדול ולזה שם בהם יהושפט מן הלוים והכהנים ומראשי האבות לישראל והזהירם בדבר הדבר הנפלא במשפט בין דם לדם באחד השערים שישפטו בהם כמו שצותה התורה ויזהירו אותם מעבור על הוראותם ולא יאשמו לה' כמו שזכרה התורה בפרשת כי יפלא ממך דבר למשפט כי בזה יסוד התורה וקיומה כי אם יעשה כל אחד כהוראתו תהיה תורה כשתי תורות ויבא זה להפסד רב ולמריבות חזקות מפני חלוף הדעו' הלא תראה מה שקרה לישראל מהרע מפני דעות הצדוקין בימי בית שני:

פרק כ

פסוק ה
ויעמוד יהושפט בקהל יהודה. מזה המקום למדנו שהקהל יאמר על אחד מהשבטים ומזה המקום למדנו שפר העלם דבר של צבור יקריבו אותו כל שבט ושבט שנאמר והקריבו הקהל (ויקרא ד' י"ד) וכל שבט ושבט מהם נקרא קהל:

פסוק ט
אם תבוא עלינו רעה חרב שפוט. כבר נתבאר זה מתפלת שלמה בן דוד הנזכרת במה שקדם אחר בנין בית המקדש:

פסוק י
אשר לא נתתה לישראל לבוא בהם בבאם מארץ מצרים. כבר הזהיר ה' יתברך אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה (דברים ב' ט') ובזה הזהיר שם מעמון ובני שעיר ולזה סרו ישראל מעליהם ולא השמידום:

פסוק כ
האמינו בה' אלהיכם ותאמנו. ר"ל האמינו ביעודי ה' יתברך ותהיו קימים ונאמנים ולא יפול בלבבכם ספק על דבר הנבואה כי אולי בסבת החטא תסור ממנו הטובה הזאת:

פסוק כא
ויעמד משוררים לה' וגו'. הנה נראה יהושפט כי אינו בוטח כי אם בה' יתברך ולזה כאשר היה יוצא לפני אנשי המלחמה העמיד משוררים לה' שהיו מהללים להדרת קדשו והיו מודים לה' יתברך על החסד שהבטיחם ובעת שהחלו לרנן ולהלל ה' יתברך נתן ה' לאויביהם רצון שהיו מארבים קצתם לקצתם ונתחדשה שנאה ביניהם עד שכבר עמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר שהיו עמם להחרים ולהשמיד ואחר שכלו להכות ביושבי שעיר סבב ה' יתברך לחדש שנאה בין בני עמון ובין מואב עד שכבר השחיתו איש את רעהו ובזה היו כמו עוזרים לישראל:

פסוק לג
אך הבמות לא סרו. ר"ל הבמות שהיו לה' והם במות יחיד ואמר זה כי כבר נאסרו הבמו' אחר בנין ביהמ"ק כמו שנתבאר בתורה:

פסוק לז
בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך. באר בזה כי לולא התחברו באניו' עם אחזיהו לא נענש יהושפט שישברו אניותיו:

ולא עצרי ללכת אל תרשיש. כי כבר נשברו ונתרועעו:

פרק כא

פסוק ז

לתת לו ניר. ניר הוא מלכות או יהיה כמו נר. ר"ל שלא יכבה נרו שלא יהיה מזרעו מולך:

פסוק ט

ויהי קם לילה. ר"ל חיל אדום המורדים בו והנה אדום הסובב אליו שהיה עם יהורם כי לא מרדו כלם כמו שזכרנו בספר מלכים:

פסוק יב

ויבוא אליו מכתב מאליהו הנביא וגו'. ראוי שיתבאר מזה כי אליהו לא מת בעת אשר לוקח מעל ראש אלישע וזה כי לא נחה רוח אליהו על אלישע שיהיה לנביא תחתיו כי אם אחר שלוקח מאתו כמו שיתבאר במעט עיון ממה שנזכר בספר מלכים (ב' ב') ואז נמשח אלישע לנביא תחת אליהו כמו שאמר ה' יתברך לאליהו וזה גם כן יורה שלא יהיה לנביא רק אחר שיסור אליהו מהיות לנביא ובהיות הענין כן נתבאר כי בימי יהושפט היה אלישע לנביא כמו שנזכר בספר מלכים בדבר מלחמת יהורם עם מישע מלך מואב. הנה התבאר כי כבר לוקח אליהו מעל ראש אלישע בימי יהושפט. ולזה התבאר שזה המכתב שבא מאליהו ליהורם בן יהושפט אחרי מות יהושפט היה אחרי לוקח אליהו מעל ראש אלישע. וכאשר התישב זה הנה נבאר שאליהו היה חי בהכרח בעת שהרג יהורם את אחיו אשר היה אחרי לוקח מעל ראש אלישע שאם לא הונח הענין כן הנה יחויב שנאמר שאליהו נתנבא קודם מותו שכן יהיה הענין ושכבר יגיע לו מזה זה העונש שזכר וזה דבר בלתי אפשר שיונח כן שאם היה הדבר כן יהיה העונש על החטא נגזר לאדם טרם היותו חוטא ולא תשאר לו בחירה ימלט בה מהיות חוטא וזה סותר כל שרשי התורה שאם הוה זה כן מה זה שאמר המלאך לאברהם עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך (בראשית כ"ב י"ב) ויעד לו שכבר יברכהו ה' בעבור זה. הלא היה ראוי גם כן שיברכהו ה' יתברך בזאת הברכה ואף על פי שלא ינסהו בזה הנסיון כי כבר ידע שאם ינסהו בזה הנסיון יעשה מה שעשה. ובכלל הנה המאמר בשיעד הנביא שיחטא פלוני ויענש עליו עונש כך הוא הורס הגדולה שבפנות התוריות והעיוניות. ולזה יחויב שנודה כי אליהו היה קים בימי יהורם ולזה לא נתבאר לנו שמת אליהו ומפני זה הוצרכנו להודות כי הנזכר בסוף ספר מלאכי הוא זה. ויהיה לו זה הארך הנפלא מהחיים על דרך פלא כמו שזכרנו בספר מלכים:

פסוק טו
ימים על ימים. ר"ל שנים ימים נוספים על שנה אחת כי ימים ויאמר על השנה כאמרו ימים תהיה גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט):

פסוק יז
ולא נשאר לו בן כי אם יהואחז קטן בניו. הנה מדד לו ה' יתברך מדה כנגד מדה הוא הרג כל אחיו ולזה נהרגו בניו לא נשאר בהם כי אם אחד כמו שלא השאיר הוא מיהושפט כי אם בן אחד והוא יהורם בעצמו:

פסוק יט
ויהי לימים מימים. ר"ל שזה היה לימים מהשנה השנית:

פרק כב

פסוק ג
כי אמו היתה יועצתו להרשיע. באר בזה כי סבת עשותו הרע בעיני ה' היה רשע אמו ורשע בית אחאב אשר היו יועצים לו אחר מות אביו:

פסוק ז
ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו. ר"ל רמיסת אחזיהו והשחתתו או ירצה בזה לכלוכו והתגאלו בדמו:

פסוק ט
ואין לבית אחזיהו לעצור כח למלכה. רוצה בזה כי היה ירא יהוא ממנו פן יקח ממנו נקמת יהורם ונקמת בית אחאב כי הוא היה בן יהושפט אשר דרש ה' בכל לבבו והצליח במלחמותיו ולזה הרגו והרג בני אחיו וחשב שאין לירא לו עוד מבית אחזיהו כי אין לבית אחזיהו מי שיוכל לעצור כח לעצמו למלוך ובזה סרה פחדתו מעל יהוא או ירצה בזה ואין לבית אחזיהו מי שנשאר לו כח להלחם עם ממלכה:

פרק כג

פסוק ד
לשוערי הספים. הם שוערי האסופים שנזכרו במה שקדם (א' כ"ו ט"ו ט"ז) והיו נקראים גם כן אספי השערים (נחמיה י"ב ב"ה):

פסוק ח
כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות. ר"ל כי לא שלח אותם אבל עכבם שם לזה הענין:

פסוק י
ואיש שלחו בידו. ר"ל וכל אחד מהם היה חרבו בידו:

פסוק יח
וישם יהוידע פקדות בית ה'. ר"ל מנוים לראשי המחלקות לכהנים וללוים:

פסוק יט
ויעמד השוערים וגו'. שהם היו שומרים שלא יבא שום טמא במקדש והיו שומרים עם זה הקדשים שלא יבא טמא לדבר מהם:

פרק כד

פסוק ה
ויקבוץ את הכהנים והלוים וגו'. הנה באר בזה המקום מה שקצר זכרו בספר מלכים והנה הגביל תחלה שיקחו הכהנים הכסף מכל ישראל והוא מחצית השקל שהוגבל בתורה לכל איש ואיש והיא משאת מה עכד ה' לחזק את בית האלהים כי בני עתליה פרצו את בית האלהי' וכל קדשי בית ה' עשו לבעלים ולא השאירו שם דבר וצוה ואתם שישמרו לדבר לחזק את בדק הבית וצוה שיושם כל הכסף ההוא בארון בשער בית ה' ויתנו חור בדלתו ומשם היו משליכים לארון:

פסוק יג
ותעל ארוכה למלאכה בידם. ר"ל רפואה וחוזק:

פסוק יד
כלי שרת והעלות. ר"ל כלי השירות וההעלאה והנה ספר בזה המקום חטא יהואש אחר מות יהוידע אשר היה סבה אל הרע אשר הביא ה' יתברך עליו:

פסוק יט
ויעידו בם ולא האזינו. ר"ל שהעידו בם הרעות שיבואום אם לא ישובו אל ה' והנה זכר כי:

פסוק כא
במצות המלך המיתו בחצר בית ה' זכריה הנביא בן יהוידע על שהיה מוכיח אותם ולא אחר ה' יתברך נקמתו כי (כג) לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם והשחיתו את כל שרי העם מעם. ר"ל שלא השאירו מהם עם ונתן בידם ה' יתברך חיל לרוב מאד עם היות חיל ארם מעטי המספד ויואש הכו מכות רבות ונפלאות ובלכתם ממנו (כה) קשרו עליו עבדיו בעון דמי בני יהוידע הכהן והרגו אותו על מטתו. והנה אמר דמי בני יהוידע הכהן בעבור הבנים שעתידים לצאת ממנו כמו שאמר את דמי נבות ואת דמי

בניו (מלכים ב' ט' כ"ו). או אולי צוה להמית בנים אחרים ליהוידע על שהיו מגנים אותו על הרגו אחיהם. והנה זאת המלחמה שזכר בזה המקום היא זולת המלחמה הנזכרת בספר מלכים בזה המקום:

פסוק כז

ובניו ירב המשא עליו ויסוד בית האלהים. ר"ל ובניו של יהוידע שהרג ואשר ירב מהם משא הנבואה על יואש והיה מיסר אותו והוא זכריה שהרג בבית האלהים ויסוד בית האלהים אשר בנה וחזק אותו הנה כל זה היה כתוב על ספר מדרש המלכים. ואחשוב שהוא הספר אשר דרשו בו קורות כל מלך ומלך ודברי הימים שלו וקבצו זה כלו בזה הספר. או הוא ספר אחר בלתי נמצא אצלנו והוא היותר נכון:

פרק כה

פסוק ה

ויקבוץ אמציהו את יהודה ויעמידם לבית אבות וגו'. כבר קצר זכרון הרבה מזה הספור בספר מלכים:

וימצאם שלש מאות אלף בחור יוצא צבא. זה מעיר איך נמעטו להפליא מימי יהושפט עד היום ההוא:

פסוק ח

כי אם בא אתה וגו'. אך תבוא אתה לבד:

עשה חזק למלחמה. הנה עשה הוא מקור וכן חזק והרצון בו אם תעשה זה לחזק עצמך למלחמה ולזה שכרת מאה אלף מישראל הנה יכשילך ה' יתברך לפני אויב תחת אשר רצונו לעזור לך כי יש לה' יתברך כח לעזור למי שירצה ואם הוא חלוש ולהכשיל מי שירצה ואם הוא חזק:

פסוק טז

ויחדל הנביא ויאמר ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך. העיר בזה כי אחר שיראה הנביא שאם יוסיף להוכיחם יוסיפו על חטאתם פשע ויקומו להרגו הנה אינו מחויב לשנות להם דברי הנבואה ההיא בעצמה אחר שעשה שליחות ה' יתברך בה ולמדנו בזה שקצת העונות הם בצד שימנעו הבחירה מן האדם לשוב מהם וזה אמנם יהיה בעונות הגדולים מאד כי ה' יתברך ירצה שיגיע עליהם לחוטאים העונש הראוי:

פסוק יט
ונשאך לבך להכביד עתה שבה בביך. ר"ל להקנות לך כבוד על ההצלחה שהגיע לך במלחמה:

פסוק כז
וישלחו אחריו לכישה וימיתוהו שם. ידוע מזה המקום כי אמציה חיה אחרי יואש בן יהואחז חמש עשרה שנה והנה בימי יואש סר אמציהו מאחרי ה' ולזה יהיה הרצון בזה כי מהעת שסר מאחרי ה' קשרו עליו קשר להמיתו כאשר תהיה לאל ידם וכאשר ידע אמציהו דבר זה הקשר נס אל לכיש להמלט שם מהקושרים עליו וידמה שמעת שנס אל לכיש המליכו עם יהודה את עזריה בנו ולא המיתוהו בלכיש עד שמלך עזריה כמו אחד עשר שנים כמו שבארנו בספר מלכים וזה כי בשנת חמש עשרה לאמציה מלך ירבעם בן יואש והנה מלך ירבעם קודם עזריה כמו ארבע שנים כי בשנת שלשים ושמנה לעזריה מלך זכריה בן ירבעם ואם אמרנו שכבר נשלמו לעזריה שלשים ושמנה שנה כאשר מלך זכריה הנה לא מלך ירבעם קודם עזריה כי אם שלש שנים וישארו י"ב שנה שמלך עזריה בחיי אמציה אביו. וזה הבאור השני נאות מאד אל מה שבארנו בספר דניאל כי זמן עמידת בית ראשון היה ארבע מאות ועשרים ושש שנה:

פרק כו

פסוק ה
ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המבין ביראת. וכן כתוב בכ"י וכן נמצא בירושלמי (סוטה פ"ט ה') בכתובים דפוס נאפולי וכן תרגם המתרגם דמליף בדחלתא דה' (וכן נראה שהיה גורס רש"י):
האלהים. ר"ל שכבר היה עסקו לדרוש אלהים בימי זכריהו שהישירו אל זה כי היה חכם ומבין ביראת האלהים ובימי דרשו את האלהים הצליחו ה' יתברך:

פסוק ז
והמעונים. ידמה שהם העמונים וכן הענין בדומה לו הנזכר בראש זה הספר (א' ד' מ"א) באמרו המעונים אשר נמצאו שם:

פסוק טו
ויעש בירושלם חשבונות מחשבת חושב. ר"ל שכבר עשה אומניות נפלאות מעשה אומן להמציא כלים יפות בהם לירות חצים גדולים מאד ואבנים גדולות:

פסוק טז
וכחזקתו גבה לבו עד להשחית. ר"ל כאשר התחזק מאד במלכותו בזה האופן שזכר גבה מאד לבו עד שהשיאהו לבו להשחית חק התורה ורצה לקחת לו כתר כהונה ולזה בא להקטיר על מזבח הזהב:

פסוק יח
ולא לך לכבוד מה' אלהים. ר"ל אין זה הדבר שעלה בלבך לעשותו לך לכבוד מאת ה' כאלו רצה בזה כי כבר ישיגהו על זה ממנו עונש ובזיון:

פסוק יט
ויזעף עזיהו. ר"ל שכעס עם הכהנים ובעת כעסו נגעו ה' יתברך וזרחה הצרעת במצחו והוכרח לצאת משם במהירות כי נגעו ה':

פרק כז

פסוק ג
ובחומת העופל. הוא מקום גבוה בירושלים:

פסוק ד
ובחרשים בנה. ר"ל בשדות או ביערים ועשה זה לחזק מלכותו:

פרק כח

פסוק א
:. .

פסוק י
הלא רק אתם עמכם אשמות לה' אלהיכם. ר"ל הלא רק מה שאתם בו מזאת המחשבה לכבוש אחיכם לעבדים ולשפחות הנה עמכם אשמות לה' אלהיכם מדברים אחרים ותוסיפו על חטאתיכם זה הפשע (יא) ולזה שמעוני והשיבו את השביה מאחיכ' כי חרון אף ה' עליכם על מה שאתם מוסיפים על חטאתיכם פשע זה:

פסוק טו
וינהלום בחמורים לכל כושל. ר"ל כל מי שהיה חלוש ולא היה יכול ללכת ברגליו:

פסוק יט
כי הפריע ביהודה ומעול מעל בה'. ר"ל שכבר השבית ובטל ביהודה את מצות התורה והביאם לעבור על האזהרות שבה:

פסוק כ
ויצר לו ולא חזקו. אמר זה כי כבר דמה אחז להתחזק עם יד מלך אשור ולזה שלח לו עבדך ובנך אני ולא היה לו ממלך אשור העזר שחשב:

פסוק כד
ויסגור את דלתות בית ה'. ידמה שמשה זה למנוע עבודת ה' לגמרי כמו שנתבאר אחר זה ולזה גם כן ספר כי חזקיה פתח את דלתות בית ה' להעמיד העבודה על מכונה:

פרק כט

פסוק ד
ויאספם לרחוב המזרח. הוא עזרת ישראל:

פסוק ה
והוציאו את הנדה מן הקדש. ר"ל שיוציאו כל הטומא' הנמצאת בו:

פסוק יא
בני עתה אל תשלו. הוא מענין הסרה כמו ונשל הברזל מן העץ (דברים י"ט ה') ונשל גוים רבים מפניך (שם ז' א') והרצון בו והחזיקו במלאכה אל תהיו מוסרים מהעבודה הנכבדת אשר נתן ה' יתברך לכם למנה כי בכם לבד בחר ה' לעמוד לפניו לשרתו או יהיה הרצון בזה אל תתעצלו ויהיה מענין שלוה ומנוחה וכאלו זרזם שישתדלו בזריזות ובמהירות במה שצוה אותם כדי שתשוב העבודה על ענינה:

פסוק טו
כמצות המלך בדברי ה'. ר"ל שהם עשו זה כמצות המלך שהיא בדברי ה' וזה כי דברי ה' בתורה יחיבו אותם לעשות כן כדי שתשלם העבודה באופן שצוה ה' יתברך:

פסוק יט
אשר הזניח המלך אחז. ר"ל אשר הרחיק כי הוא הסיר זאת העבודה ובטלה:

פסוק כב
וישחטו הבקר ויקבלו הכהנים את הדם. למדנו מזה המקום כי קבלת הדם היא מהעבודות ושהיא לא תהיה כי אם על יד כהן בעת היותו בכיהונו ר"ל עם בגדי כהונה כי אז לבד הם כהנים כמו שנתבאר בתורה:

פסוק כה
ויעמד את הלוים בית ה' במצלתים וגו'. באר בזה כי מה שצוה דוד וסדר מענין המשוררים היה מצווה מגד ונתן הנביאים מפי ה' כי ביד ה' היתה המצוה הזאת ביד נביאיו:

פסוק כז
ובעת החל העולה החל שיר ה'. למדנו כי הלוים היו משוררים בפה ובכלי יחד והכהנים מחצצרים בחצוצרות מעת התחיל העלאת העולה עד שתכלה העולה ותשלם העבודה ומזה המקום נלמד שלא היו משוררים בעת העלותם מנחתה ונסכיה:

פסוק ל
בדברי דוד ואסף החוזה. ר"ל שאמרו מההודאות שאמר דוד בספר תהלים ומאשר אמר אסף שם שהיה חוזה דוד:

פסוק לא
זבחים ותודות. הם שלמים אלא כי עם התודה היו באים לחמי תודה כמו שנזכר בתורה:
וכל נדיב לב עולות. ר"ל שכל איש נדיב לב הביא עולות שהם כולם לה':

פסוק לג
והקדשים. הם השלמים שהיו קצתם תודות:

פסוק לד
ולא יכלו להפשיע את כל העולות. למדנו מזה שהפשטת העולות לא תחויב היותה בכהן:
כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים. ידמה שרבים מהכהנים מעלו בע"ז בעת שחטאו מלכי יהודה ולזה אמר כי הלוים היו יותר ישרי לב מהכהנים להתקדש בזאת העבודה ולזה הוכרחו הלוים לעזור אל הכהנים בזה עד כלות המלאכה ועד שימצאו כהנים מתקדשים לזה מה שיספיק לעבוד עבודתם ואפשר כי קצת הכהנים לא היו יכולים להתקדש כי היו בעלי קרי אך הלוים היו יותר ישרי לב והיו יכולים לשמור עצמם מזה שהרי הטומאה הזאת באה מפני הרהור עבירה כמו שאמרו שהרי אדם מהרהר ביום ובא לידי טומאה בלילה (כתובות מ"ו):

פסוק לה
וגם עולה לרב וגו'. ועוד שהרי היתה שם עולה לרב שהיה מחויב שיעלוה הכהנים והיו צריכים בזה כהנים רבים והיו גם כן צריכים להעלות שם חלבי השלמים שהיו רבים

והנסכים לעולה שהיו גם כן רבים ואפשר שקרא עולה חלבי השלמים והנסכים לפי שהיו עולים על המזבח:

פרק ל

פסוק ג

כי הכהנים לא התקדשו למדי. ר"ל למה שיספיק לקרבנות הפסחים כי שם יצטרכו כהנים רבים ולזה הצטרך לדחות אותו לחדש השני ועוד כי העם והם העולי' לרגל לא נאספו לירושלי' והנה מזה המקום למדנו שכבר אפשר שיעברו השנה בעבור שלא נאספו העם לירושלים או בעבור שהכהנים אינם מקודשים לפי מה שיספיק. וראוי שיתבאר מזה שאם היו הכהנים טמאים לא ידחה לפסח שני אבל יעשוהו בטומא' כי השרש בידנו אנשים נדחים לפסח שני לא הקהל וכבר למדנו זה גם כן מאמרו לא התקדשו למדי למדנו מזה שהיו רבים טהורים אלא שלא יספיקו ויצטרכו שיהיו יותר ולזה הוצרכו לעבר השנה אך אם לא התקדשו כלל היו יכולין לעשות אותו בטומאה:

פסוק ה

כי לא לרב עשו ככתוב. ר"ל כי לא עשו ישראל פעמים רבות הפסח ככתוב:

פסוק יב

גם ביהודה היתה יד האלהים. ר"ל שהוא עזרם בזה להטות לבם אל מה שרצהו המלך:

פסוק יד

ואת כל המקטרות הסירו. ר"ל הכלי' שהיו מקטרים בהם לע"ז:

פסוק טו

והכהנים והלוים נכלמו ויתקדשו. ר"ל שהם נכלמו במה שהוצרכו לדחות הפסח חדש אחד על אשר לא התקדשו למדי כי כבר השיגם על זה בשת וכלימה ולזה נתקדשו עתה כולם והביאו עולות הבוקר לבית ה' קודם שחיטת הפסחים כי כן ראוי כי עולת הבוקר קודמת לכל קרבן:

פסוק טז

הכהנים זורקים את הדם מיד הלוים. הנה באר כי מפני שהיו בעלי הפסחים טמאים הוצרכו הלוים לעמוד על שחיטת פסחיהם וזכר כי רבים מהעם שבאו מאפרים ומנשה יששכר וזבולון לא הטהרו ואכלו את הפסח בלא ככתוב כי היו ראוים להדחות לפסח שני ועוד כי כבר אכלוהו בטומאה ולא אכלוהו בטהרת הקדש כי הם היו טמאים באכלם אותו והנה התפלל עליהם חזקיהו לה' יתברך שיכפר על עונם ושמע ה' לקול חזקיהו

וירפא העם מהחלי שהביא ה' עליהם על עונם זה. ומזה המקום למדנו שכבר עברו השנה שאם לא היה הענין כן הנה לא יתכן לומר שאכלוהו בלא ככתוב כי לא היה שם עת אחר אחריו יהיה ראוי לאכלו בו ועוד כי לא יתכן שיהיו כל הקהל נדחים לפסח שני. ואמנם קרא אותו החדש השני כי כבר קדשו ניסן להיות ראשון קודם שעברו השנה כמו שאמרו ז"ל (פסחים נ"ו):

פסוק כב

וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים וגו'. הנה הדיבור על לבם היה לי מה שאחשוב למשוך לבבם להישיר העם אל הטוב כדי שיכופר להם עונם ולעבוד כולם עבודתם יום ביום בימי החג בשיר בכלי ובפה והנה אכלו ישראל בכל ימי הפסח זבחי שלמים והיו מתודים לה' אלהיהם על השלמים בסמכם ידיהם עליהם כדי שיכופר להם העון ובזה גם כן היה תועלת ללוים כי ישמחום ישראל בשלמים אשר הם זובחים להאכילם מהם כמו שנזכר בתורה ואולי בזה גם כן דבר חזקיה על לב כל הלוים:

פסוק כג

ויועצו כל הקהל לעשות שבעת ימים אחרים. ידמה שזה הקהל היו הלוים ועשו זה לפי שמה שחטאו בראשונה ערבב שמחתם ועתה רבה שמחתם על אשר כופר להם עם שבזאת העבודה נסכמו הכהנים והלוים להתפלל לה' יתברך על ישראל ותבא תפלתם למעון קדשו השמים כמו שזכר אחר זה:

פסוק כו

כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא היתה כזאת בירושלים. ר"ל להיות ארבעה עשר יום ימי שמחה והם ימי חנוכת הבית ושבעת ימי החג כמו שנזכר שם:

פסוק כז

ויקומו הכהנים הלוים ויברכו את העם וגו'. ידמה שהיה הרצון בזה דבר אחר זולת ברכת כהנים אך היתה תפלה וברכה שברכו בה ישראל הכהנים והלוים יחד והיה הרצון באמרו הכהנים הלוים הכהנים והלוים. שאם היה הרצון בזה ברכת כהנים לא היה צריך לומר הלוים ועוד מה חדוש היה בזה הלא בכל יום היו נושאים כפיהם לברכם. ואפשר שנאמר שהברכה שברכו אותם עתה היתה יותר נשמעת מפני העבודה הנפלאה שקדמה לה:

פרק לא

פסוק ב
ויעמד יחזקיהו את מחלקות וגו'. ר"ל שכבר העמיד מחלקות הכהנים ומחלקות הלוים שהיו מוגבלות לפי מה שסדר דוד שימשך אחריהם לבניהם הנה שם אותם על מחלקותם איש כפי עבודתו ר"ל כי הכהנים היו משרתים כל מחלוקת מהם שבעת ימים על דבר הקרבנות והלוים היו למחלקותיהם גם כן לפי מה שהגביל דוד וזה כי מהם היו ממונים לשרת לעולה ולשלמים בדבר השיר בפה ובכלי בהם כמה יחד עם הכהנים המחצצרים בחצוצרות ומהם היו ממונים בשערי בית ה':

פסוק ג
ומנת המלך מן רכושו וגו'. הנה התנדב המלך לעשות כל קרבנות הצבור מן רכושו להקל מהעם והם התמידין והמוספין ומה שימשך להם:

פסוק ד
ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת הכהנים והלוים. ר"ל המתנות שחייבה התורה לתת להם כאלו תאמר מעשר ראשון שהוא ללוים ותרומה וחלה ובכורים ומה שידמה להם כדי שיהיו מוכנים ופנוים להתחזק בעיון בתורת ה' כי לזאת הסבה כונה התורה בנתינת אלו המתנות לכהנים וללוים כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל (דברים ל"ג י') והנה היו יושבי ירושלים כל יהודה ובנימין והגרים שהיו עמהם מאפרים ומנשה והנה אחשוב שזה הוא מה שדבר חזקיה על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב כי בזה משך לבם לעבוד עבודתם בלב שלם בעבור היות לחמם נתן ומימיהם נאמנים אך לא באר זה שם שלא יפסיק הספור ההוא. וידמה שכבר היו נותנים גם כן להם קודם זה מתנות אך מפני שהכהנים והלוים היו טרודים אז לחזור על הגרנות לבקש מתנותיהם לא היו יכולים להתחזק בעיון בתורת ה' כראוי ולזה רצה חזקיה שיביאו להם מתנותיהם בבית ה' כדי שיהיו פנויים לעיין בתורה וזה הוא הנכון בבאור זה הדבר:

פסוק ה
וכפרוץ הדבר. ר"ל וכהתחזק דבר המלך עליהם הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש והוא דבש תמרים וזאת היא תרומה גדולה והיא לא תנהוג אלא בדבר שנגמרה מלאכתו כמו דגן תירוש ויצהר והנה התמרים המיוחדים לעשות מהם דבש אין מלאכתם נגמרת עד שיהיה הדבש נעשה מהם והביאו גם כן ראשית כל תבואת שדה כגון מיני קטניות ופירות אשר יתחייבו בתרומה ומעשר הכל שהוא ללוים הביאו

לרב. וזה הביאו כולם כמצות המלך. ר"ל אשר היו בערי יהודה ושאר בני ישראל הגרים שבאו שם ועוד הביאו עם זה מעשר בקר וצאן שהיה קדש והיה נאכל לבעלים בירושלים ומעשר קדשים המקודשים לה' אלהיהם והם מעשר שני שהיה קדש ולא היה נאכל כי אם בירושלים. אמנם מעשר ראשון איננו קדש כמו שנתבאר בתורה:

פסוק ו

ויתנו ערמות ערמות. הנה הערמה היא כרי והנה הרצון באמרו גם הם מעשר בקר וצאן. גם הם ומעשר בקר וצאן:

פסוק ז

החלו הערמות ליסוד. ר"ל להתחיל ואמר ליסוד כי היסוד הוא התחלת הדבר בבנין:

פסוק ח

ויראו את הערמות ויברכו את ה' ואת עמו ישראל. הנה ברכו את ה' לפי שברך ישראל להרבות פירותיהם וברכו ישראל מפני שהשלימו מצות המלך בעין יפה והנה עשו זה מפני ראותם רבוי הפירות והתבואות שהביאו שם:

פסוק ט

וידרש יחזקיהו על הכהנים והלוים על הערמות. ר"ל שחקר עמהם אם היו עולות לזה הרבוי מתנותיהם קודם הבאת העם מתנותיהם בבית ה' ואז ענה עזריה הכהן הגדול שהיה מבית צדוק:

פסוק י

כי מעת שהתחילו להביא התרומה בבית ה' שלח ה' יתברך ברכה בפירות עד שיהיה בהם לאכול ולשבוע ולהותר עד לרוב וראוי שתדע כי בעת השובע יספיק מהמון לאכול ולשבוע מה שלא יספיק לזה בעת החסרון ולזה היה זה ראיה כי ברך ה' את עמו והנה הנותר לנו אחר שאכלנו אכול ושבוע הוא כל הרבוי הזה שאתה רואה והוא לאות גם כן כי ברך ה' את עמו:

פסוק יא

להכין לשכות בבית ה'. כדי שישימו בהן מתנות כהונה ולויה:

פסוק יב

והקדשים באמונה. אחשוב כי הקדשים הם המעשר שני והיו מביאים אותו הבעלים לירושלים לאכלו שם כשיעלו לרגל או ירצה בקדשים מה שיקדישו ישראל לה' או אי זה שיהיה מהם והנה היה הנגיד לשמרם כנגיהו הלוי ושמעי אחיהו היה משנה לו להשתדל בשמירת אלו האוצרות והנה היתה זאת השמירה על הלוים כמו שזכרנו במה שקדם:

(יד כ) וקורא בן ימנה הלוי וגו'. ר"ל כי קורא הלוי שהיה שוער למזרח בית המקדש היה ממונה על נדבות בית האלהים לשמרם. ר"ל מה שיתנדבו העם לבדק הבית והיה ממונה גם כן לחלק תרומת ה' וקדשי הקדשים לכהנים כמו חטאת ואשם והיו ממונים על ידו עדן וחבריו בערי הכהנים שיתנו באמונה לאחיהם במחלקותם כקטן כגדול חלקו מהמתנות המחלקות ביניהם בשוה מלבד מה שנתיחשו מהם לזכרים לכל הבא לבית ה' לדבר יום ביומו והוא הבית אב שלא היה משרת הוא וסיעתו כי אם יום אחד מהשבוע של אותו משמר. ואלו היו ממונים על זה ההתיחש כדי שיבאו כל אחד ביום בית אב שלו לעבודתם במשמרותם במחלקותם כי המחלוקת היתה מתחלקת לבתי אבות. והיו ממונים גם כן על התיחש הכהנים לבית אבותיהם לדעת בכל אחד מאי זו משמרה היה אביו ויתיחשו בניו למשמרה ההיא. וכן יתיחשו הלוים על ידם מבן עשרים שנה ומעלה במשמרותיהם ומחלקותיהם כדי שיעבוד כל אחד מהם עבודתו הראויה לו יום ביום כאלו תאמר שאלו הממונים ידעו שאנשי משמר מהלוים המשרתים בשיר בכלי כך בזה היום הם פלוני ופלוני והם יעמידום על זאת העבודה ביום ההוא וכן הענין במשוררים בשאר כלי שיר ובפה ובשוערים. והם גם כן ידקדקו שיתיחש כל טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם לכל קהל אשר הם ממנו כאלו תאמר שאם ההי זה הטף מפלוני לוי הנה ייחסו הטף אל המשמר שהוא ממנו כי באמונת הממונים על זה ההתיחש יתקדשו הכהנים והלוים קדש וזה כי הם יודיעו להם קודם זה שיתקדשו ליום פלוני כי אז תהיה עבודתם. ולולא זה הפקידות היה אפשר שיגיע יום הבית אב והם לא ידעו זה תחלה. ולא יהיו מוכנים לעבוד עבודתם כי אינם טהורים ולבני אהרן הכהנים בשדה מגרש עריהם בכל עיר ועיר היו ממונים אנשים אשר נקבו בשמות לתת מנות לכל זכר בכהנים ממה שהגיע לחלקם שם בכללות מהמתנות על יד הממונים הראשונים ואלו יחלקו זה ביניהם. וכן היו עושים זה ללוים לכל מי שנתיחש מהמחלוקת ההיא אשר מהעיר ההיא לחלק ביניהם המעשר שהגיע לכללם חלק כחלק. ואם יאמר אומר שכבר היתה בזה שררה ללוים על הכהנים והתורה צותה בהיפך זה והוא שיהיו הלוים משרתים את הכהנים אמרנו לו שזאת היא עבודה להעמיד הכהנים על עבודתם בדרך שלא יצטרכו לטרוח בדבר אחר זולתי העיון בתורה כי הכהנים הם יותר מיוחדים בלמידת התורה מהלוים כאמרו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב' ז'):

פרק לב

פסוק ד

ואת הנחל השוטף בתוך הארץ. הוא גיחון כמו שזכר אחר זה:

פסוק ה

ויעל על המגדלות ולחוצה החומה אחרת. ר"ל שכבר העלה החומה והגביה אותה על המגדלות הבנוים אצלה ובנה לחוצה ממנה החומה האחרת להוסיף חזוק לירושלם:
ויחזק את המלוא עיר דוד. ידוע כי סביב עיר דוד היתה חומה וחוץ מן החומה היה רחוב שהיו מתקבצים בו ולזה נקרא מלוא וכבר בנה אותה שלמה והנה חזקו חזקיה להוסיף חוזק לעיר דוד:

פסוק יח

ליראה ולבהלם למען ילכדו את העיר. זה מבואר כי כשיפחדו שומרי החומות תרפינה ידיהם משמירתם ויקל אז לאויבים ללכוד העיר:

פסוק כא

ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור. ר"ל שלא נשארו שם מהמחנה אשר לו אחד מהשרים והסגנים ולא מהגבורים והנה מה שנשאר היו החלשים שלא היתה להם לא גבורה ולא שררה והנשארים היו מעטי מספר כמו שזכר ישעיה:

פסוק כד

ויתפלל אל ה' ויאמר לו ומופת נתן לו. ר"ל שכבר התפלל חזקיה אל ה' כמו שנזכר בספר מלכים ואמר לו ישעיה שהי"ת יוסיף על ימיו חמש עשרה שנה וירפאהו עד שכבר עלה בית ה' ביום השלישי ונתן לו ישעיה מופת על זה כמו שנזכר בספר מלכים ולא השיב יחזקיהו להש"י כמו מה שגמל עליו מהטוב כי היה ראוי שיפרסם לכל גבורו' הש"י ונפלאותיו למען יתישרו לעבודתו ולא עשה זה כי הבאים אליו מבבל לדרוש המופת אשר היה בארץ לא נתן בו חזקיה הכבוד להש"י אך התכבד בפניהם להראות להם גדולתו וכל בית נכותו ועל זה היה עליו קצף ועל יהודה וירושלים ששלח לו ה' יתברך ביד ישעיה הנביא (מ"ב כ"א י"ז כ' וישעי' לט ו' ט') כי הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתו ואשר אצרו אבותיו אל בבל ומבניו אשר יוליד יקח מלך בבל ויהיו סריסים בהיכלו ולא יהיה כי אם בהשחתת יהודה וירושלים ובהגלות' אמר שהקצף היה על יהודה וירושלים וספר שכבר נכנע יחזקיה מגבה לבו ונכנעו יושבי ירושלים ולא בא עליהם הקצף בימי חזקיהו ולזה אמר חזקיה הלא אם שלום ואמת יהיה בימי:

פסוק כח
וארות לכל בהמה. הם בתי אבוס הבהמות אשטאבל"ש בלע"ז:
ועדרים לאורות. הנה קצת האורות ישימו שם העדרים לשמרם בלילה והם כמו גדרות צאן קורט"ן בלע"ז והנה האורות שם לעדרים אינם מקורות אבל הם מעלות:

פסוק ל
סתם את מוצא מימי גיחון וגו'. ר"ל שהוא סתם את המוצא בדרך שיבש הנחל ההוא ועשה תחבולה שהביא אותם המים למטה דרך חריצין תחת הקרקע לפאת מערב לעיר דוד:

פסוק לא
וכן במליצי שרי בבל וגו'. זה הוא דבר המלאכים ששלח בראדך בלאדן בן בלאדן אל חזקיהו והנה הרצון באמרו במליצי שרי בבל במליצים שהיו שרי בבל והיו שלוחים לו מאת מלך בבל:
לדרוש המופת אשר היה בארץ. ר"ל המופת שהיה בענין חיל מלך אשרו שהשכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים (מלכים ב' י"ט ל"ה):
עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו. ר"ל שבזה הענין עזבו ה' יתברך לעשות כפי מחשבתו ולא הישירו על יד נביאו מה יאמר למלאכי מלך בבל כדי לנסותו לדעת כל אשר בלבבו וידמה מזה כי בשאר ענייניו שעשה מהם לפי מה שאפשר מהטוב עזרהו ה' ית' והישירהו אליהם אך בזה המקום לא רצה להישירו בצד אחר לנסותו ולפי שאמר וכן במליצי שרי בבל למדנו שכמו שעשה דבר בלתי ראוי בזה הדבר כן עשה דבר כלתי ראוי במה שעשה מסתימת מי גיחון והסבה בזה אצלי מפני שהוא הזיק בזה לעצמו כשהסיר תועלת זה הנהר מירושלים והיה לו לבטוח בה' ית' שיעזרהו ויצילהו מסנחריב מזולת שיסתם מי גיחון:

פרק לג

פסוק ז
פסל הסמל. הוא כמו פסל הצלם:

פסוק יא
וילכדו את מנשה בחוחים. ר"ל בבנינים החזקים שבא להמלט בהם:

פסוק יד

וסבב לעופל. ר"ל שסבב החומה לעופל שהיה המקום הגבוה יותר סביב ירושלים והגביה החומה מאד ושם שרי חיל בכל הערים הבצורות ביהודה לחזקם מפני האויב וידמה שלא הסיר הגלגולים כי אם מבית ה' ומירושלם אך לא עבדו ע"ז אחר זה בימיו לא עם יהודה ולא הוא אך לבמות היו מזבחים לשם ה' אלהיהם ובזה לבד היו חוטאים כי כבר באסרו הבמות:

פרק לד

פסוק ד

וההמנים אשר למעלה מעליהם גדע והאשרים וגו'. ר"ל שכבר גדע האשרים והחמנים כמו שאמרה התורה ואשריהם תגדעון וידמה מזה שהחמנים היו קצת אילנות הם מחלק השמש והיו חושבים שישפע עליהם מהשמש שפע רוחני. ושבר והדק הפסילים והמסכות ויזרוק על פני הקברים הזובחים להם. ר"ל שכבר זרק מה שהדק כדי שלא יהנו בו על פני הקברים שיהיו קברי האנשים הזובחים לאלו האלילים ועצמות הכומרים לע"ז שרף על מזבחותם לטמאם:

פסוק ו

בחרבתיהם סביב. ר"ל כי הלך סביב ממקום למקום לבער אלו האלילים והמזבחות והאשרים מחרבות ישראל והם עריהם שהיו אז חרבות:

פסוק ח

ובשנת שמונה עשרה למלכו לטהר את הארץ והבית. ר"ל אחר שטהר הארץ והבית כי אז נתן אל לבו לחזק את בית ה' אחר שבער זכר ע"ז מהארץ לפי מה שהיה אפשר לו:

פסוק ט

אשר אספו הלוים שומרי הסף. הם הממונים על שמירת כלי הקודש והקדשים וידמה שזה הכסף היה שגבו מחצית השקל מכל איש מישראל כמו שנזכר בתורה ואז נכנעו לה' כל שארית עשרת השבטים אשר היו בארץ:

פסוק י

המפקדים בבית ה'. ר"ל אשר נתן להם זאת הפקידות:

פסוק יג
ומנצחים לכל עשה מלאכה לעבודה ועבודה. ר"ל שהיו משגיחים בעניני עשייתם המלאכה ההיא ומחזקים אותם בה להישירם לעשותה כפי הראוי וממהרים אותם לעשותה בזריזות וזה הוא החזוק שהיו מחזקים אותם במלאכה ומלאכה:

פסוק יז
ויתיכו את הכסף הנמצא בבית ה'. ר"ל שהריקו הכלי שהיה בו ממנו או תהיה ההתכה שחלקו אותו לעושי המלאכה ונתנו ממנו לכל אחד מהם לפי מה שיצטרך לו. או תהיה התכתו לעשות ממנו מטבע כדי שיוכלו לקנות בו כל מה שיצטרך להם:

פסוק כ
ואת עבדון בן מיכה. הוא הנקרא עכבור בספר מלכים (ב' כ"ב י"ב):

פסוק כב
בן תוקהת בן חסרה שומר הבגדים. בספר מלכים (ב' כ"ב י"ד) נקרא שמו בן תקוה בן חרחס והכל אחד אך היו לו שני שמות:

פסוק לג
ויעבר את כל הנמצא בישראל. ר"ל שכבר העביר כל הנמצא בהם מהתועבות והגלולים אשר לא בער אותו קודם זה וכבר האריך בזה הספור בספר מלכים לזכור מה שהעביר מאלו התועבות והגלולים:

פרק לה

פסוק ב
ויעמד הכהנים על משמרותם. ר"ל שכבר העמידם על המשמרות שהיו מוגבלים ומסודרים ביניהם מימי דוד ושלמה:
ויחזקם לעבודת בית ה'. ר"ל שזרזם בענין העבודה שיהיו זרוזים בה לעשותה כראוי תמיד:

פסוק ג
תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דוד. ידענו כי הארון לא נלקח בגלות ירושלם כי בכלים שזכר מלך בבל לא נזכר זה גם לא נזכר בכלים שהשיב כורש לזרובבל ולזה ידמה שהוא צוה לתתו בבית שהכין לו שלמה לגנזו שם כי ידע שעתיד הבית ליחרב ולולא זה לא היה טעם לאמרו תנו את ארון הקדש בבית כי לא סר משם וכבר נרמז בזה המקום שהכין שלמה לגנזו שם בספר מלכים ויהיה אמרו אין לכם משא בכסף כי איך

שיהיה כבר סר מהם זה העמל והוקל מהם ולזה זרזם שיעבדו את ה' ואת עמו במה שמנה אותם עליו:

פסוק ד

והכינו לבית אבותיכם כמחלקותיכם. ר"ל שתטרחו ליחס הלוים לבית אבותיכם איש על המחלוקת שלו:

פסוק ה

ועמדו בקדש לפלגות בית האבות וגו'. ר"ל עמדו בקדש כולכם למחלוקת בית האבות כל אחד לפי עבודתו בעבור אחיכם בני העם לעזרם על דבר הפסחים ובעבור חלקת בית אב ללוים העובד ביום ההוא כי לא יוכלו להשלים אנשי בית אב זאת העבודה לרבויה:

פסוק ו

והכינו לאחיכם לעשות. ר"ל לכהנים וזאת ההכנה היתה שהיו הלוים מפשיעים הפסחים ועוזריה לכהנים בעבודתם להכין להם הדברים כדי שיוכלו להשלים מה שיש עליהם לעשות:

פסוק יב

ויסירו העולה לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם. ר"ל שחלקו נתחיה לאנשי הבית אב של אותו היום וזה שאיש אחד מהם לקח נתח או נתחים ידועים ממנה וכן עד כלות כל הנתחים:

פסוק יג

ויבשלו הפסח באש כמשפט. למדנו מזה המקום שהצליה תקרא בשול ולזה אמרה התורה ובשל מבושל במים לפי שבאש גם כן יקרא בשול ר"ל הצליה:
והקדשים בשלו בסירות. הנה הבקר היה לשלמי חגיגת הפסח ואותם השלמים בשלו במים באלו הכלים שזכר:

פסוק יד

ואחר הכינו להם ולכהנים. ר"ל כי הלוים הכינו לעם הפסח והלשמים כמשפטי התורה למען לא יחטאו בזה והכינו אחר זה הפסח והקדשים להם ולכהנים לבשל אותם כמשפט כי הכהנים בני אהרן היו טרודים בהעלות העולה והחלבים של פסחים עד לילה ולזה הוצרכו הלוים להכין להם:

פסוק טו

והנה היו המשוררים מתעסקים כל היום בעבודת השיר והשוערים היו לשער ושער ולא סר איש מהם מעל עבודתו כי שאר הלוים הכינו כל המצטרך לכהנים ולעם ומזה המקום

למדנו שהמשוררים היו משוררים בעת עבודת הפסחים כי מן התורה לא התבאר שיהיו מחצצרים רק על העולות ועל השלמים:

פסוק כ
עלה נכו מלך מצרים. כבר נקרא שמו בספר מלכים פרעה נכה:

פסוק כב
ולא הסב יאשיהו פניו ממנו כי להלחם התחפש. ר"ל כי שנה בגדיו כדי שלא יכירוהו וילבש כלי מלחמה ולא שמע אל דברי נכה מפי אלהים ידמה שמלחמתו היתה על פי נביא מה והגיד לו שאם ימהר יצליח כאמרו ואלהים אמר לבהלני:

פסוק כה
והנם כתובים על ספר הקינות. ידמה שהיה שם ספר נזכרו בו כל אלו הקינות או רמז בזה אל ספר הקינות שעשה ירמיה והוא מגלת איכה. שם קונן ירמיה על יאשיהו באמרו רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם (איכה ד' כ') כי בעון הדור הוא מת כמו שבארנו בספר מלכים:

פרק לו

פסוק ג
ויסירהו מלך מצרים בירושלים. כבר נתבאר בספר מלכים כי כבר שם אותו מלך מצרים במאסר (שם כ"ג ל"ג):

פסוק ו
ויאסרהו בנחשתים להוליכו בבלה. זה היה בשנה הראשונה לנבוכדנצר ובשנת שלש למלכות יהויקים כמו שנזכר בספר דניאל (א' א') וידמה שלא הביא יהויקים לבבל אך קבל עליו לעבוד אותו ד"ל לתת לו מס והניחו לשוב למלכותו ואחר כן עבד אותו שלש שנים ושב למרוד בו כמו שבארנו בספר דניאל. והנה כאשר אסר אותו בראשונה להוליכו בבלה הביא מכלי בית ה' לבבל ויתנם בהיכלו בבבל כמו שנזכר בראש ספר דניאל:

פסוק ט
ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלים. הנה בספר מלכים לא זכר רק החדשים ולא דקדק בעשרת הימים הנוספים:

פסוק יב
לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי ה'. הנה בר נזכרו דברי ירמיהו לו בספר ירמיה (ל"ז ל"ח):

פסוק כ

ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלך מלכות פרס. ר"ל שאז סר עבדותם שלא היו עבדים לו והנה היו בניו אויל מרודך בנו ובלשאצר בן בנו כמו שאמר הנביא ועבדו אותו ואת בנו ואת בן בנו:

פסוק כא

עד רצתה הארץ את שבתותיה. כי כמו יובל אחד עמדו תחת עבדותו וזה כי בשנת תשע עשרה לנבוכדנצר חרבה ירושלים ונשארו למלכותו כמו חמשים ואחת שנה והנה שבתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה תחת שלא שבתה שבתותיה בהיות ישראל בה והנה ידמה כי מעת שלא דקדקו ישראל בשמטות וביובלות שתשבת כהם הארץ באופן הנזכר בתורה היה ראוי שיעלו שנות השמטה כמו זה המספר והם כמו שלש מאות ועשרים וחמש שנה כי בכל יובל יש שבע שנות השמטה ושנת היובל והם שמונה שנים לכל יובל:

למלאת שבעים שנה. ר"ל למלאת שבעים שנה למלכות נבוכדנצר כי כן היה זמן מלכותו כמו שזכר ירמיה וידמה שאלו השבעים שנה נחשבו מהתחלת גלות יהויקים כי מאז גלו קצת העם והובאו קצת כלי בית ה' בבלה כמו שנזכר בספר דניאל ואלו נשלמו בשנה הראשונה לכורש כמו שבארנו בספר דניאל:

פסוק כב

ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' בפי ירמיה. זה הוא לשבעים שנה מהגלות הראשון כאמרו כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם (ירמיה כ"ט י') וירצה בזה למלאות שבעים שנה מעת שהתעוררו כשדים כנגד מלך יהודה וכבר נשלם זה בשנת אחת לכורש כמו שזכרנו בראש ספר עזרא אשר נכתבו שם שני אלו הפסוקים האחרונים וידמה כי לזה נמשך ספר עזרא ושזה הספר וספר עזרא כתבם יחד איש אחד כי הלשונות מתדמות הנה זה הוא מה שראינו לבארן במה שהגבלנו הבאור בו בזה המקום. אך השאר שלא בארנו הוא מבואר בעצמו או בארנוהו בספר מלכים. ואולם התועלות המגיעים מאלו הספורים זולת התועלות שמנינו בספר מלכים הם אלו. התועלת הראשון הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לאדם שישתדל לעמו כנגד הרע קודם בואו כי אם ימתין עד בואו אולי יצר לו העת ולא ישלם לו זה. ולזה ראוי שיתחכם כנגדו בעת אשר אפשר לו זה. ולזה ספר שכבר בנה אסא ערי מצורה ביהודה כי שקטה הארץ. ולזה גם כן אמר נבנה את הערים האלה ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריח עודנו הארץ לפנינו (י"ד ו'). התועלת השני הוא להודיע שהוא ראוי שיכיר מי שהוא מושגח

מה' יתברך בעבור טוב דרכיו שהטובה הבאה לו מה' יתברך בעבור התהלכו את האלהים וראוי גם כן שיפרסם זה להמון כי בזה תועלת לו להתחזק בעבודת ה' יתברך וימשך מהפרסום מה תועלת להמון שיתישרו לעבוד ה' יתברך. ולזה אמר אסא כי דרשנו את ה' אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב (שם). התועלת השלישי הוא לפרסם עוצם השגחת ה' יתברך באוהביו וההפך בהפך. ולזה ספר מה שמשגיח ה' יתברך באסא ובעמו בעבור לכתם את ה' להצילם מאויביהם ואם הם רבים מאד מהם עד שכבר נצחו אסא ועמו חיל זרח הכושי שהיו עם רב מאד ולזאת הסבה גם כן ספר ענין מלחמת עמון ומואב ובני שעיר ביהושפט ועמו ונתנם ה' אלהיהם פגרים מתים לפני ה' כאשר הביא חרב איש באחיו בעבור מה שעשה יהושפט הישר בעיני ה' [כ] ולזה גם כן ספר עוצם הרע שהביא ה' יתברך וזה שכבר מת בחלאים רבים ונגפו ה' יתברך מגפה גדולה בעמו ובבניו ובנשיו ובכל רכושו ושכבר שלם לו ה' יתברך מדה כנגד מדה על הרגו אחיו וזה שכבר הומתו בניו כולם זולתי אחד מהם לבד והוא אחזיהו [כא] ולזה גם כן ספר מה שקרה מהרע ליואש אחר עשותו הרע בעיני ה' והוא שחיל ארם בא עליו במצער אנשים ונתן ה' יתברך בידם חיל לרב מאד ואת יואש עשו שפטים [כד] ולזה גם כן ספר מה שקרה מהרע הנפלא לאמציה מפני עשותו הרע בעיני ה' [כה] ולזה ג"כ ספר עוצם הצלחת עזיהו מלך יהודה בעת דרשו את ה' ושבעת מעלו בה' נגעו בצרעת והיה מצורע עד יום מותו [כו] ולזה גם כן ספר שכבר התחזק יותם כי הכין דרכיו לפני ה' ושכבר נלחם עם בני עמון ויחזק עליהם [כז] ולזה גם כן ספר הרע הנפלא שהגיע לאחז בעבור עשותו הרע בעיני ה' [כח] התועלת הרביעי הוא כי קרוב ה' לקוראיו אשר יקראוהו באמת. ולזה ספר שכבר התפלל אסא אל ה' אלהיו על דבר הכושים ונשמעה תפלתו והוא שכבר נגף ה' את הכושים לפני אסא. ולזה גם כן ספר מה שהתפלל יהושפט אל ה' על דבר חיל בני מואב ועמון ובני שעיר הבאים עליו למלחמה וקרא גם כן צום על כל יהודה כדי שתהיה תפלתו יותר נשמעת [כ] כמו שזכרנו במקומות רבים ונעתר לו ה' יתברך ונתן חרב איש באחיו ולא נצטרכו יהושפט ועמו לבא עליהם כי אם לשלל. וספר גם כן שכבר זעק יהושפט בבא שרי הרכב להלחם עמו וה' עזרו [יח] ולזה גם כן ספר שהתפלל חזקיהו על אשר אכלו הפסח בלא ככתוב ולא בטהרת הקדש ורפא ה' יתברך את העם בעבור תפלתו. גם ספר מה ששמע ה' יתברך תפלת חזקיה על דבר סנחריב ועל דבר חליו אשר היה נגזר מאת ה' יתברך שימות בו [לב] גם ספר מה ששמע ה' יתברך תפלת מנשה אע"פ שהרשיע ופליג ברשע הנה בחלותו את פני ה' והכנעו מאד מלפניו נעתר לו ה' יתברך והשיבו ירושלים למלכותו [לג] התועלת החמשי הוא להודיע שהבוטח בה' ישוגב

ואשר לא יבטח בו וישים בשר זרועו לא די שלא יתחזק אבל יחלש. ולזה ספר כי כאשר שם אסא בשר זרועו ולא בטח בה' אך בטח במלך ארם מנע ממנו הטוב והוא נצוחו חיל ארם כי לולא זה היה נופל בידו כמו שנפלו הכושים והלובים [טז] ולזאת הסבה ג"כ נמנעה ממנו הרפואה כאשר חלה את רגליו מפני שלא דרש את ה' כ"א ברופאים. ולזה ג"כ כי יהושפט בטח בה' על דבר חיל בני מואב ועמון ובני שעיר והצליח [כ] וספר ג"כ לזאת הסבה כי מפני התחתן יהושפט עם אחאב להוסיף לו חוזק פרץ ה' יתברך מעשיו וגרם זה לאבדן בניו עד שלא נשאר לביתו כי אם נער קטן יונק והוא יואש. וכן גם כן ספר באחז ששם בשר זרועו והוא מלך אשור ולא די לו שלא עזרו אבל הצר לו [כח] התועלת הששי הוא להודיע שהוא ראוי להשתדל בכל עוז ללמד התורה כי התלמוד מביא לידי מעשה. ולזה ספר כי מפני שהשתדל יהושפט ללמד תורה בישראל היה פחד ה' על כל הממלכות אשר סביבותיו ולא נלחמו עמו אך היו קצתם עושים לו מס והיה הולך וגדל עד למעלה. התועלת השביעי הוא להודיע כי אין ראוי להתחבר עם הרשעים אך להרחיקם בכל עוז וזה כי בהתחבר האדם לרשע יפרוץ ה' יתברך מעשיו וישחיתם. ולזה זכר כי מפני התחבר יהושפט עם אחאב ללכת אל רמות גלעד למלחמה היה עליו קצף מאת ה' וכמעט שנהרג במלחמה ההיא לולא רוב הדברים הטובים שנמצאו עמו על אשר הכין לבבו לדרוש אלהים. ולזאת הסבה גם כן ספר כי מפני שהתחבר יהושפט עם אחזיהו באניות [כ] נשברו האניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש. ולזאת הסבה גם כן ספר כי מפני מה שהתעורר אמציה לחבר אליו גדוד ישראל שהיו כולם רשעים ועובדי ע"ז היה זה סבה להשחית בעצמו ולפי ששמע לדברי הנביא להבדילו מחילו נצח את בני שעיר [כה] התועלת השמיני הוא להודיע קיום יעודי הנביאים. ולזה ספר שכבר יעד יחזיאל ליהושפט כי ה' יתברך יהיה נלחם להם בחיל הגדול הזה שקם עליהם ממואב ועמון ושעיר ולא יצטרכו הם להלחם בהם אך ה' ילחם להם וכן היה ובעת שהגביל הנביא [כ] ולזה גם כן ספר קיום מה שיעד אליהו הנביא ליהורם על הרגו אחיו ועשותו הרע בעיני ה' לעבור בריתו ושכבר הגיע לו הרע שיעד לו בזמן ההוא שהגביל [כא] ולזה גם כן ספר קיום זכריה הנביא ליואש בן אחזיה [כד] וקיום דברי הנביא שאמר לאמציה ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך כי השחית אותו יואש וגורש ממלכותו [כה] וזכר גם כן קיום יעוד ירמיה והוא שבשנת אחת לכורש פקד ה' את עמו כי זה מתחייב מיעודיו כמו שזכרנו בבאור אלה הדברים. התועלת התשיעי הוא להודיע שאין ממנים בסנהדרי גדולה כי אם כהנים או לוים או ישראלים מיוחסים ולזה זכר כי בירושלים העמיד יהושפט מן הלוים ומהכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט ה' ולריב ושכבר יחוייב

שיהיה עליהם ראש אחד והוא ראש בית דין כאמרו והנה אמריהו כהן הראש עליכם לכל דבר ה'. התועלת העשירי הוא להודיע שאין ראוי לתת הממלכה לבכור כשלא היה ראוי לה. הלא תראה כי ה' יתברך בחר בשלמה בן דוד עם היותו הצעיר לבני בת שבע והיו גם כן לדוד בנים רבים קודם נשאו בת שבע. ולזה ספר בזה המקום כי יהושפט נתן הממלכה ליהורם מפני היותו הבכור כי לולא זה כבר היה בשאר בניו מי שהיה יותר ראוי למלוכה ולזאת הסבה גם כן לקח קצת ערים בצורות ממלכות יהורם ונתנן לשאר בניו ולא היה ראוי לו לעשות כך אבל היה ראוי שיבחר היותר ראוי אחר שנראה לו שלא היה ראוי יהורם למלכות אלא מפני היותו הבכור. והנה נמשך מזה מה שנמשך מהרע והוא שקם יהורם על אחיו הטובים ממנו והרגם והרג עמהם השרים העוזרים להם והיה גם כן מלכותו סבה לרעות נפלאות לפי מה שנזכר בזה הספור. התועלת האחד עשר הוא מה שלמדנו הספור שאליהו לא מת בעת הלקחו מעל ראש אלישע בן שפט כמו שבארנו בביאור אלה הדברים מפני המכתב שבא מאליהו ליהורם ובזה נתישרנו להאמין כי מה שאמר מלאכי הנני שולח לכם את אליה הנביא וגו' רומז אל זה שנזכר בזה המקום ושהוא יחיה אלו החיים הארוכים והנפלאים וכבר הארכנו המאמר בזה בבאורנו בזה המקום ובס' מלכים. התועלת השנים עשר הוא להודיע כי ממשמרת הלוים היו שישמרו הבית והקדשים מכל טומאה ושיעזרו לכהנים במלאכות אשר אפשר העשותם לא על יד הכהנים ולא לכהנים לבד אבל גם לישראל היו משרתים בכמו אלו המלאכות הנכבדות ולזה ספר ביהוידע שהעמיד השוערים על שערי בית ה' ולא יבא טמא לכל דבר. ולזה גם כן ספר בספור חזקיה כי הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העולות ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה. ולזה גם כן ספר שם כי הלוים היו ממונים לשמור הקדשים והמתנות כהונה ולחלקם ביניהם. ר"ל בין הכהנים אשר ראוי לחלקם ביניהם והיו ממונים ליחס אותם למחלקותם ולבתי אבות לכל מחלוקת והם יודיעו לכהנים ולמחלקות אחיהם הלוים שישרתו ליום שיודיעו אותם ויתקדשו @ לזה כדי שלא יצטרך לכהנים כי אם לעבוד עבודתם ולעסוק בתורה. וספר גם כן בספור יאשיהו כי בדבר בדק הבית היו ממונים קצת הלוים כדי לנצח לכל עושה מלאכה לעבודה ועבודה בבנין הבית וחזקוהו. וספר שם גם כן כי הלוים היו מפשיטים הפסחים ובשלו הפסח והקדשים לכל העם כמשפט ולהם ולכהנים. התועלת השלשה עשר הוא להודיע שישראל חיובו לתת כל אחד מהם מחצית השקל בכל שנה על עבודת אהל מועד. ולזה ספר שנתנו קול ביהודה ובירושלם להביא לה' משאת משה עבד האלהים. ולזאת הסבה גם כן זכר בספר עזרא שהעמידו עליהם מצות לתת שלישית השקל בכל

שנה כמו שבארנו שם (נחמיה י' ל"ג) ואולם הוצרכנו לבאר זה מאלו המקומות כי לשון דברי התורה בזה בפרשת כי תשא היא עמוקה מאד. התועלת הארבעה עשר הוא לפרסם המופת שחדש ה' בעזיה המלך לנגעו בצרעת תכף שחשב למעול בה' להקטיר הקטרת על מזבח הזהב. ולמדנו בזה שהצרעת היא ענין דומה למיתה ולזה הביא ה' יתברך עליו הצרעת תמורת התחייבו מיתה בידי שמים והוא מבואר שהוא ענין מתיחס אל המות כי הצרעת תערבב כל הפעולות הטבעיות. התועלת החמשה עשר הוא במצות והוא לבאר כי קבלת דם הקדשים לא תהיה כי אם על יד הכהנים. ולזה אמר בספורי חזקיה וישחטו את הבקר ויקבלו הכהנים את הדם. ואולם הוצרכנו לזה כי בתורה לא נתבאר זה באור שלם. התועלת הששה עשר הוא במצות והוא להודיע כי הלוים היו משוררים בפה ובכלי והכהנים מחצצרים בחצוצרות מהחל העולה בבקר ובערב עד לכלות העולה. ולזה אמר ובעת החל העולה החל שיר ה' וגו' והחצוצרות מחצצרים הכל עד לכלות העולה. ומזה המקום למדנו שאינם משוררים בעלות המנחה והנסכים והנה היה זה השיר לעולה והשלמים כמו שנזכר בזה הספור ונזכר עם זה בתורה. התועלת השבעה עשר הוא להודיע שמעבדין את השנה בשביל עולי רגלים שיוכלו לבא ובשביל הכהנים אם לא יוכלו להתקדש מהם באופן שיספיק וכן בשאר הסבות הנוהגות זה המנהג. ולזה אמר ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים לעשות הפסח בחדש השני כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כי הכהנים לא התקדשו למדי והעם לא נאספו לירושלים. התועלת השמונה עשר הוא להודיע כי הטמאים אף על פי ששחטו הפסח עליהם וזה יתכן כשלא היו טמאים לנפש אדם הנה אינם אוכלים בבשר הפסח. והנה למדנו זה ממה שזכר בזה הספר כי אכלו את הפסח בלא ככתוב ולא בטהרת הקדש. ר"ל כי הם חטאו בזה בשני פנים האחד כי הטמאים לנפש אדם היה ראוי שיהיו נדחים לפסח שני ואם עשו פסחיהם בראשון הם חוטאים. והחטא השני הוא מפני מה שלא אכלו את הפסח בטהרת הקדש. למדנו מזה ששאר הטמאים שאפשר שישחטו הפסח עליהם אינם אוכלים בו כי ראוי שיאכלוהו בטהרת הקדש. התועלת התשעה עשר הוא להודיע כי המתנות נתנו ללוים ולכהנים למען יחזקו בתורת ה'. ולזה אמר לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת ה' וכבר בארנו שהענין הוא כן בבאורנו לדברי התורה. התועלת העשרים הוא להודיע כי כאשר יכינו ישראל המתנות לכהנים וללוים באופן שיגיע מזה התועלת המכוון בהם. ר"ל שלא יהיו הכהנים טרודים במזונותיהם ויהיו פנוים לעסוק בתורה ולעבוד ה' יתברך אז יתברכו תבואותיהם ופירותיהם כאמרו מהחל התרומה לבא לבית ה' אכול ושבוע והותר על לרוב כי ה' ברך עמו. התועלת העשרים ואחד הוא להודיע

שכבר נכנס הארון במקום שהכין לגנזו שם שלמה מבן דוד מלך ישראל ולזה לא בא ביד מלך בבל כשהחריב את בית המקדש ונשא את כל כליו לבבל. ולזה הוא מאמר יאשיהו ללוים תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל והיה זה כי שלמה והנביאים שהיו אז בימי דוד אביו ובימיו שערו שכבר יחרב הבית ולזה יעדו על פי הנביאים שיבנה בבית המקדש מקום יגנז בו הארון בעת הראוי וזה הענין הודיע דוד לשלמה כמו שהודיע לו שאר דברי הבנין בכתב מיד ה'. התועלת העשרים ושנים הוא מה שלמדנו מזה המקום שהשבעים שנה שאמר ירמיה אינן נחשבות לחרבן הבית אך הן נחשבות להשתעבד ישראל תחת מלך בבל כמו שבארנו בספר עזרא ובבאורנו לזה. ולזה נשלמו בשנת אחת לכורש כמו שנזכר בסוף זה הספר. ובכאן נשלם זה הבאור והיתה השלמתו בשני לחדש ניסן של שנת תשעים ושמנה לפרט האלף הששי ישתבח היכול אשר עזרני ברחמיו וכרוב חסדיו ויתברך על כל ברכה ותהלה אמן. נשלם פירוש דברי הימים בעזרת שוכן מעונים: